PROGRAMMAPLAN

PROVINCIE UTRECHT

UTRECHTS PROGRAMMA NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE & STELLING VAN AMSTERDAM 2016 - 2019

Datum 16 juni 2016
Referentienummer 81870A52

PROVINCIE-UTRECHT.NL

Samenvatting

Kernkwaliteiten NHW & SvA
Voor u ligt het nieuwe Utrechtse programmaplan NHW & SvA 2016-2020. De afgelopen jaren is veel ontwikkeld binnen het NHW-gebied, daarnaast is de betrokkenheid van de maatschappij veranderd. Deze ontwikkelingen vragen om een nieuwe werkwijze die in ons nieuwe programma is verwoord. Het verhaal van de NHW & SvA blijft net zo intrigerend als voorheen. De NHW & SvA bestaat uit drie kernkwaliteiten:
1. Strategisch landschap (inundatiegebieden, accessen en Verboden Kringen),
2. Watermanagementsysteem (rivieren, kanalen, dijken, sluizen et cetera.),
3. Militaire werken (vestingsteden, forten, stelling, kazematten, et cetera).

Het langgerekte gebied dat de linie bestrijkt doorsnijdt vijf provincies. Omdat de defensieve functie een vrij schootsveld vereiste, is de linie altijd open gebied gebleven. Nu fungeert het als groene long van de dichtbebouwde Randstad. De NHW & SvA is daarmee niet alleen een zaak van erfgoedbeleid, maar ook van natuur, landschap, recreatie/toerisme en economie. De provincie Utrecht zet zich in voor de totale Waterlinie via de Liniebrede structuur. Daarnaast werken we vanuit de provincie Utrecht aan het Utrechtse deel van de linie.

NHW en SvA als Unesco Werelderfgoed
Het Rijk plaatste de NHW in 2011 op de voorlopige Werelderfgoedlijst, als uitbreiding van het bestaande Werelderfgoed van de SvA. Met de ondertekening van het 'Pact van Altena' spraken de betrokken provincies (Noord-Holland, Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant) de ambitie uit om het proces op te pakken om de NHW voor te dragen als Werelderfgoed. De minister wil het nominatiedossier van de NHW in januari 2018 indienen bij UNESCO. Dit houdt in dat de NHW als uitbreiding van de SvA bij een positief besluit van het Werelderfgoedcomité in 2019 ingeschreven wordt in het Werelderfgoed register.

Ambitie in een organisch programma
Na jaren van inspanning door velen en grote investeringen in de NHW & SvA, is de kwaliteit, toegankelijkheid, herkenbaarheid en de publiekswaarde toegenomen. Het accent verschuift de komende jaren naar integrale gebiedsontwikkeling waarin maatschappelijke benutting en duurzaam beheer essentieel zijn. Ook veranderingen in de maatschappij (bijvoorbeeld de participatiesamenleving en de behoefte aan beleving en authenticiteit) vragen om daarbij passende werkwijzen en competenties. De werkwijze in het nieuwe Utrechtse programma NHW & SvA beweegt daarin mee door integraal, samen en in verbinding met onze partners en de gebruikers aan de slag te gaan. **Daarbij is de ambitie van de provincie om het militaire werelderfgoed (gebouw en gebied) van de NHW & SvA beter te verbinden, versterken en verzelfstandigen.** Het Utrechtse programma NHW & SvA is een **organisch programma**. Dat wil zeggen dat we bewust ruimte houden om onderdelen de komende tijd in dialoog met onze partners in te vullen. Het nieuwe programma richt zich vooral op een nieuwe werkwijze waarmee wij met onze partners uitvoering willen geven aan de **strategische doelen** van het Pact van Altena:
1. Herkenbaar waterlinieprofiel,
2. Waterlinie en Stelling in hoofden, harten en handen,
3. Maatschappelijk en economisch duurzaam gebruik.

Gebiedsgerichte benadering en aandachtspunten
Om invulling te geven aan onze ambitie, strategische doelen én om de daarbij behorende **doelen uit de Cultuur- en erfgoednota 'Alles is NU' 2016 – 2019**, ook daadwerkelijk te bereiken, werkt de provincie samen met haar partners aan een aantal **gebiedsgerichte aandachtspunten**. Partijen willen bewust kennis bundelen op deze onderwerpen omdat ze van waarde zijn voor de hele linie:
- ontwikkeling duurzaam gebruik (inclusief ondernemerschap, beheer, energie en vrijwilligers),
- recreatieve benutting (inclusief verbindingen, bereikbaarheid en beleefbaarheid),
- marketing & toerisme (inclusief branding SvA/NHW),
- bescherming (gezamenlijk kader in ruimtelijke plannen, duurzaam in de samenleving gedragen),
- water (kennisontwikkeling blauwe infrastructuur, meenemen in gebiedsontwikkelingen en kwaliteit slag watersysteem).

Samenwerken
Gebiedsontwikkeling nieuwe stijl laat zich niet vangen in een uitvoeringsprogramma per jaar, waarin vooraf is gepland wanneer welke projecten worden uitgevoerd en wat de provinciale bijdrage is. De provincie gaat daarom op twee manieren samenwerken met partners:
1. **Vraaggestuurd** op projectniveau vanuit de energie bij de partners met de '**gereedschapskist'**
   Alle partijen die actief zijn binnen de NHW & SvA kunnen in overleg met de provincie voor ondersteuning op projectniveau. In het nieuwe Utrechtse programma is hiervoor een aantal instrumenten opgenomen, in een 'gereedschapskist'.
2. **Proactief** (aanjagen, energie versterken) in de provinciale **aandachtsgebieden**
   De provincie ziet in deze gebieden een strategische en kansrijke integrale opgave, belangrijk voor de Linie in zijn totaliteit en de bredere provinciale opgaven zelf. Op dit moment zijn de aandachtsgebieden: Stelling van Amsterdam in De Ronde Venen, Noorderpark/Ruigenhoek, Amelisweerd/Rijnauwen/Vechten, Laagraven, Honswijk/Everdingen.

Gereedschapskist met instrumenten
De provincie kan vraaggestuurd maatwerk leveren met een **'gereedschapskist' met instrumenten**. Gedurende de looptijd van het programma kan dit instrumentarium, afhankelijk van de behoefte in het veld, wijzigen. Op dit moment gaat het om:
- Gebiedsmakelaars en procesondersteuning
- Verankering in beleid
- Kennisoverdracht
- Linie Expert Team
- Financiële bijdrage
- Liniebrede programma

De instrumenten sluiten elkaar niet uit, maar versterken elkaar. Ze kunnen eventueel ook gelijktijdig ingezet worden.
Zie ook het overzicht van het Utrechtse programma NHW & SvA op pagina 26.

Inhoud

1. In het kort: Nieuwe Hollandse Waterlinie & Stelling van Amsterdam 4

2. Aanleiding, ambitie en doelen 5

2.1 Aanleiding en achtergrond 5

2.2 Ambitie in een organisch programma 5

2.3 Strategische doelen 6

2.4 Doelen voor de provincie Utrecht uit de Cultuurnota 2016-2019 7

2.5 Gebiedsgerichte benadering en aandachtspunten 9

2.5.1 Gebiedsgericht aandachtspunt 1: Ontwikkeling duurzaam gebruik 10
2.5.2 Gebiedsgericht aandachtspunt 2: Recreatieve benutting 11
2.5.3 Gebiedsgericht aandachtspunt 3: Marketing & Toerisme 12
2.5.4 Gebiedsgericht aandachtspunt 4: Bescherming 13
2.5.5 Gebiedsgericht aandachtspunt 5: Water 15

2.6 Provinciaal beleid en uitvoering 15

2.7 Een nieuw organisch programma 16

2.8 Liniebrede programma 17

3. Programma-aanpak 18

3.1 Vraaggerichte maatwerkondersteuning 18

3.2 Op twee manieren samenwerken 18

3.3 De gereedschapskist (instrumenten) 19

3.3.1 Gebiedsmakelaars en procesondersteuning 19
3.3.2 Verankering in beleid 22
3.3.3 Kennisoverdracht 22
3.3.4 Linie Expert Team (LET) 22
3.3.5 Financiële bijdrage 22
3.3.6 Liniebrede programma 23

3.4 Aandachtsgebieden 23

4. Programmasturing 27

4.1 Opdrachtgever/opdrachtnemer 27

4.2 Provinciebreed bestuurlijk overleg en bestuurlijke ambassadeurs 27

4.3 Programmateam 28

5. Programmabeheer 30

5.1 Financieel kader 30

5.2 Communicatie 30

5.3 Planning, resultaten en monitoring 31

5.4 Risico's en maatregelen 32

Bijlage 1. Kernkwaliteiten 33

Bijlage 2. Outstanding Universal Value 34

1. In het kort: Nieuwe Hollandse Waterlinie & Stelling van Amsterdam

Voor u ligt het nieuwe Utrechtse programmaplan Nieuwe Hollandse Waterlinie & Stelling van Amsterdam (NHW & SvA) 2016-2019. Samen met onze collega-provincies en onze partners in het veld werken wij in deze periode verder aan een prachtig (beoogd) Werelderfgoed. Wij zetten ons in voor de totale Waterlinie via de Liniebrede structuur. Daarnaast werken we vanuit de provincie Utrecht aan het Utrechtse deel van de linie. Dit Utrechtse programmaplan NHW & SvA is geschreven om helderheid te geven over de rol, focus en werkwijze van de provincie Utrecht voor het Utrechtse deel van de NHW & SvA. Dit wetende en uitdragende, kunnen wij goed in verbinding treden met onze partners en samen met hen tot resultaat komen. Het Utrechtse programma NHW & SvA is een organisch programma. Dat wil zeggen dat we bewust ruimte houden om onderdelen de komende tijd in dialoog met onze partners in te vullen. Het geeft handvatten voor het Utrechtse programmateam NHW & SvA, onze beleidscollega's en de provincie als geheel. Voor onze partners in het veld volgt na vaststelling een publiekversie van dit programmaplan.

NHW & SvA in het kort
De afgelopen jaren is veel ontwikkeld binnen het NHW-gebied, daarnaast is de betrokkenheid van de maatschappij veranderd. Deze ontwikkelingen vragen om een nieuwe werkwijze die in ons nieuwe programma is verwoord. Het verhaal van de NHW & SvA blijft echter net zo intrigerend als voorheen. Daarom als aftrap in het kort: de NHW & SvA.

Wat is de NHW & SvA?
De NHW en SvA zijn gemaakt om ons land in oorlogstijd te beschermen. Water was het verdedigingswapen. Als de vijand eraan kwam, was er de mogelijkheid om stroken polderland onder water te zetten. Dit gebeurde via een ingenieus systeem van sluizen, dijken en kanalen. Het land werd daardoor moeilijk begaanbaar. Door hoogteverschillen in het landschap, bijvoorbeeld bij rivieren en dijken, bleven sommige gronden droog en dus begaanbaar door de vijand. Deze kwetsbare delen van de NHW & SvA werden verdedigd door forten en stellingen. De NHW & SvA kent drie kernkwaliteiten:

1. Strategisch landschap (inundatiegebieden, accessen en Verboden Kringen),
2. Watermanagementsysteem (rivieren, kanalen, dijken, sluizen et cetera),
3. Militaire werken (bijvoorbeeld vestingsteden, forten, stelling, kazematten, et cetera).

In bijlage 1 staat meer uitgebreid beschreven wat we onder deze kernkwaliteiten verstaan.

Het langgerekte gebied dat de linie bestrijkt doorsnijdt vijf provincies. Omdat de defensieve functie een vrij schootsveld vereiste, is de linie altijd open gebied gebleven. Nu fungeert het als groene long van de dichtbebouwde Randstad. De NHW & SvA is daarmee niet alleen een zaak van erfgoedbeleid, maar ook van natuur, landschap, recreatie/toerisme en economie.

NHW & SvA als Unesco Werelderfgoed?
Het Rijk plaatste de NHW in 2011 op de voorlopige Werelderfgoedlijst, als uitbreiding van het bestaande Werelderfgoed van de SvA. Met de ondertekening van het 'Pact van Altena' spraken de betrokken provincies (Noord-Holland, Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant) de ambitie uit om het proces op te pakken om de NHW voor te dragen als Werelderfgoed. De minister wil het nominatiedossier van de NHW in januari 2018 indienen bij UNESCO. Dit houdt in dat de NHW als uitbreiding van de SvA bij een positief besluit van het Werelderfgoedcomité in 2019 ingeschreven wordt in het Werelderfgoed register. Zie bijlage 2 voor Outstanding Universal Value.

2. Aanleiding, ambitie en doelen

2.1 Aanleiding en achtergrond

Coalitieakkoord In Verbinding! 2015-2019
In het Utrechtse coalitieakkoord In verbinding! 2015-2019 spraken de coalitiepartijen af dat zij voor de NHW het vastgestelde Koersdocument 2015-2020 uitvoeren. Mede doordat de NHW is uitgebreid met de SvA is de beleidsmatige verankering nu opgenomen in de Cultuur- en erfgoednota 2016-2019 ´Alles is NU´[1]. Deze Cultuurnota vervangt daarmee het Koersdocument zoals genoemd in het coalitieakkoord In Verbinding! 2015-2019.

We werken liniebreed met onze partners het nominatiedossier van de NHW als UNESCO Werelderfgoed verder uit. In het coalitieakkoord staat ook dat wij voor het Utrechtse deel van NHW & SvA zoeken naar innovatieve en revolverende mogelijkheden voor de financiering van het behoud en beleefbaar blijven van de NHW. We kijken daarbij ook naar de markt. De NHW biedt immers goede kansen voor behoud in combinatie met exploitatie door ondernemingen. De Werelderfgoedstatus kan de (inter)nationale aantrekkelijkheid voor de markt versterken.

Verschuivingen vragen andere werkwijze
Na jaren van inspanning door velen en grote investeringen in de NHW, is de kwaliteit, toegankelijkheid, herkenbaarheid en de publiekswaarde toegenomen. Het accent verschuift de komende jaren naar integrale gebiedsontwikkeling waarin maatschappelijke benutting en duurzaam beheer essentieel zijn.

Tegelijkertijd met deze verschuiving vragen ook veranderingen in de maatschappij (bijvoorbeeld de participatiesamenleving en de behoefte aan beleving en authenticiteit) om daarbij passende werkwijzen en competenties. De werkwijze in het nieuwe Utrechtse programma NHW & SvA beweegt daarin mee door integraal, samen en in verbinding met onze partners en de gebruikers aan de slag te gaan. Wij zetten ons in voor de totale Waterlinie via de Liniebrede structuur[2]. Daarnaast werken we vanuit de provincie Utrecht aan het Utrechtse deel van de linie.

2.2 Ambitie in een organisch programma

Het Utrechtse programma NHW & SvA is een organisch programma. Dat wil zeggen dat we bewust ruimte houden om onderdelen de komende tijd in dialoog met onze partners in te vullen. We zijn daarbij sterk gericht op samenwerking met onze partners in het veld en het leveren van maatwerk. Onze ambities vormen bij deze manier van werken een belangrijke houvast van het Utrechtse programma NHW & SvA.

De ambities van de provincie voor NHW & SvA zijn:
Het beter verbinden, versterken en verzelfstandigen van het militaire werelderfgoed (gebouw en gebied) van de NHW & SvA.

Dit doen we door in samenwerking met onze partners merkbare impulsen te geven aan concrete gebouw- en gebiedsontwikkelingen en het stevig neerzetten en uitdragen van de NHW & SvA als geheel. Wij werken op projectniveau (gebouw, gebied, verbinding) en op metaniveau aan NHW & SvA, in samenwerking met onze regionale en landelijke partners. Denk voor het metaniveau bijvoorbeeld aan de internationale bekendheid van de hele NHW & SvA of het idee van een energieneutrale linie. Hierbij zoeken wij vanzelfsprekend de samenwerking met onze collega-provincies en partners in het Liniebrede programma. Onze aanpak is vaak gebieds- en opgavegericht binnen het kader van de UNESCO nominatie. Complexe vraagstukken ondersteunen wij niet langer alleen met geld, maar ook met bijvoorbeeld kennisoverdracht, innovatieve denktanks en oplossingen (Linie Expert Team), en

[1] In het vervolg van dit programmaplan noemen wij deze nota: Cultuurnota 2016-2019.
[2] Zie paragraaf 3.3.6.

procesondersteuning op verschillende niveaus. Ook bij minder geld hebben wij een meerwaarde in het ontwikkelingsproces van de NHW & SvA.

Deze ambities zijn gekoppeld aan andere provinciale ambities op het vlak van recreatie, toerisme, natuur, cultuur(historie), landschap en economie. Ook met landelijke ambities (vanuit het Liniebrede programma) leggen wij de link, zoals het werken aan een UNESCO Werelderfgoedstatus voor de NHW & SvA en alle aspecten die daarbij horen (zoals bescherming, marketing, toerisme). Wij lichten de ambities toe aan de hand van een aantal voorbeelden:

Versterken, verbinden en verzelfstandigen

De ambitie van de provincie om het militaire werelderfgoed (gebouw en gebied) van de NHW & SvA beter te verbinden, versterken en verzelfstandigen lichten wij kort toe met drie voorbeelden. Het gaat daarbij om voorbeelden die nu, bij het opstellen van het Utrechtse programmaplan, actueel zijn. Nadere toelichting op de genoemde gebieden en instrumenten volgt verderop in het Utrechtse programmaplan NHW & SvA.

Versterken van Batterijen aan de Overeindseweg
Bij de Baterijen aan de Overeindseweg (Nieuwegein) hebben wij onlangs in overleg met de eigenaren, tevens ondernemers, het LINIE EXPERT TEAM ingezet. Er speelden verschillende vagen bij de ondernemers op het gebied van financiering, fiscaliteit, exploitatie en organisatie. Een team met expertises op het gebied financiën, markt, fiscaliteit en ontwikkelen van een business case, heeft samen met de ondernemers in een dagdeel de voorliggende vragen doorgenomen. Dit heeft geleid tot een advies waarmee de ondernemers zijn geholpen en verder aan de slag gaan. We werken daarbij aan het VERSTERKEN van een startende onderneming.

Verbinden in het Noorderpark/Ruigenhoek
Het Noorderpark/Ruigenhoek is een belangrijk onderdeel van de groene zone om de stad Utrecht. Het gebied wordt nog te weinig gebruikt als recreatie- en natuurgebied en ook de waarden van de NHW worden onvoldoende benut. Het gebied rendeert niet in maatschappelijke en economische zin. Via een brede belangenverkenning gaan we nu werken aan een concreet ontwikkelperspectief voor het gebied. Hierin pakken wij als provincie een duidelijke PROCESROL. Met alle gebiedspartners wordt gewerkt aan een door alle belanghebbenden gedragen ontwikkelperspectief, dat richting geeft voor de toekomst en ook op korte termijn resultaten in het gebied oplevert. Wij werken hierbij aan het VERBINDEN van partijen.

Verzelfstandigen van Fort Everdingen
Fort Everdingen ligt aan de Lek en is gekocht door speciaalbierbrouwer Duits & Lauret. Op het fort (10 hectare groot) staan meerdere monumentale panden die in slechte staat zijn. Wij gaan samen met de eigenaar, de gemeente Vianen en verschillende fondsen een FINANCIËLE BIJDRAGE leveren in de consolidatie en het publiekelijk toegankelijk maken van de gebouwen en het terrein. Er ligt een inspirerende en goede businesscase onder de plannen van de eigenaar. De provinciale gebiedsmakelaar begeleidt de aanvraag en is de schakel met het subsidieloket. Wij werken hiermee aan het VERZELFSTANDIGEN van het fort.

2.3 Strategische doelen

Accentverschuiving met gelijkblijvende doelen
Het nieuwe Utrechtse programma NHW & SvA richt zich op de doorontwikkeling van het Utrechtse deel van de NHW en SvA in lijn met de ambities zoals die eerder in het Panorama Krayenhoff en in het Pact van Altena zijn vastgesteld:
1. Herkenbaar waterlinieprofiel,
2. Waterlinie en Stelling in hoofden, harten en handen,
3. Maatschappelijk en economisch duurzaam gebruik.

Voor alle drie de ambities geldt dat via het nationaal programma en via de afzonderlijke provinciale programma's (of inzet) gewerkt wordt aan het bereiken van de doelen. Voor het Utrechts programma interpreteren we deze 'strategische doelen' als volgt:

Ad. 1 Herkenbaar waterlinieprofiel
De focus van de provincie Utrecht ligt op het mede mogelijk maken van ontwikkelingen die door derden worden geïnitieerd. Op deze manier werkt de provincie aan versterking en herkenbaarheid van het landschappelijk Waterlinieprofiel met historische gebouwen en gebieden, waarin ook het water een belangrijke rol speelt. De provincie werkt hierbij vraaggericht en heeft samen met haar partners vijf aandachtsgebieden benoemd, waarin de provincie daarnaast ook een aanjagende rol oppakt. Toelichting hierop volgt in hoofdstuk 3 .

Ad. 2 Waterlinie en Stelling in hoofden, harten en handen
Het is vooral het nationaal (Liniebrede) programma dat ervoor zorgt dat (het totaalconcept van) de NHW & SvA in de hoofden, harten en handen van mensen komt en blijft. Denk bijvoorbeeld aan het nationale Waterliniemuseum Fort bij Vechten. Tegelijkertijd kiest ook de provincie Utrecht hierin een richting door ondersteuning te bieden voor een vraaggerichte aanpak van publieksbereik, recreatieve benutting en marketing. Denk bijvoorbeeld aan betere aansluiting op forten waar publiek naartoe komt, de herkenbaarheid vergroten (branding) en de samenhang versterken, zowel fysiek als digitaal. Juist de verbindingen tussen de verschillende elementen van de NHW & SvA en de koppeling ("het arrangement") met andere trekkers in een gebied kunnen grote recreatieve en toeristische meerwaarde bieden. De samenwerking met partners en netwerken (Liniebreed en in het Utrechtse) is hierbij van groot belang.

Ad. 3 Maatschappelijk en economisch duurzaam gebruik.
Het realiseren van maatschappelijk en economisch duurzaam gebruik en beheer is een belangrijk doel voor de provincie Utrecht. Wij streven ernaar dat de NHW & SvA in de toekomst op eigen benen kunnen staan. Naast ondersteuning van ontwikkeling, verbinding en herbestemming, ziet de provincie hierbij vooral een rol voor haarzelf weggelegd in het stimuleren van ondernemerschap. Dit doen we bijvoorbeeld door te investeren in kennis en in (expertise)netwerken. Ook onderwerpen als innovatieve financieringsconstructies, energietransitie of water(overlast) staan hierbij op de kaart. Net zoals de aandacht voor de stevigheid van het onmisbare maatschappelijk draagvlak, door onze netwerkpartijen te ondersteunen bij de inzet van vrijwilligers bij beheer en onderhoud of bij activiteiten. Naast dit duurzame draagvlak is de samenleving is ook een goede bescherming van de NHW & SvA door planologische borging en monitoring essentieel.

2.4 Doelen voor de provincie Utrecht uit de Cultuurnota 2016-2019

De bovengenoemde strategische doelen zijn in de Cultuurnota 2016-2019 vertaald in meer specifieke en meetbare doelen. Door deze doelen tegelijkertijd en in samenhang te realiseren, verbindt, versterkt en verzelfstandigt dit het militaire erfgoed (gebouw en gebied) van de NHW & SvA.

1. <u>De NHW en de SvA zijn in 2020 economisch en maatschappelijk rendabel en klaar om op eigen benen te staan.</u>

Het accent in het Utrechtse programma verschuift de komende jaren van sec investeren in restauraties en renovaties, naar integrale gebiedsontwikkeling waarin maatschappelijke benutting en beheer essentieel zijn. Het in 2020 'op eigen benen staan van de NHW & SvA' is hierbij leidend. Om dit te laten slagen is gedeeld eigenaarschap belangrijk, we moeten het samen doen.

Samen met haar partners werkt de provincie aan dit doel via de gebiedsgerichte aandachtspunten Ontwikkeling duurzaam gebruik, Recreatieve benutting en Marketing & toerisme.

2. Het nominatiedossier voor plaatsing van de NHW op de Werelderfgoedlijst van UNESCO is in 2017 gereed.

De NHW staat sinds 2011 op de voorlopige lijst van door Nederland voor te dragen werelderfgoed. De provincies Utrecht, Noord-Brabant, Gelderland en Noord-Holland zetten zich gezamenlijk in voor de werelderfgoedstatus en trekken daarna ook gezamenlijk op als siteholder. Wij stellen gezamenlijk het nominatiedossier op. Daarin beschrijven wij de bijzondere cultuurhistorische waarden van de NHW & SvA en de wijze waarop wij die denken te beschermen en uit te dragen. Onderdeel van het nominatiedossier is het managementplan. Het nominatiedossier inclusief het managementplan kent een apart besluitvormingsproces en wordt volgens planning in de eerste helft van 2017 bij alle vier de provincies ter vaststelling aangeboden. De minister van OCW moet de voordracht in 2018 bij UNESCO indienen. De beslissing van UNESCO valt in 2019.

De provincie Utrecht draagt bij aan de Liniebrede interprovinciale organisatie voor de nominatie, het siteholderschap en de gezamenlijke doelstellingen op het gebied van kennis, beheer en publieksbereik. We werken vanuit het Utrechtse programma NHW & SvA nauw samen met dit Liniebrede traject. Zie ook de paragraaf 2.8.

3. De provinciale en gemeentelijke Waterliniepartners hebben in 2018 een gezamenlijk kader voor de bescherming van de NHW en de SvA.

Met Noord-Holland, Noord-Brabant, Gelderland en de rijksoverheid werken we aan de gezamenlijke planologische bescherming van de NHW & SvA, die als UNESCO Werelderfgoed samen één structuur zullen vormen. Nu heeft alleen de SvA nog die status. De gemeenten met onderdelen van de NHW & SvA binnen hun grenzen spelen een essentiële rol in de (planologische) bescherming van deze beoogde werelderfgoederen. Het is belangrijk dat die bescherming per site op een eenduidige manier vorm en inhoud krijgt. Daarom wordt een gemeenschappelijk kader opgesteld. Op basis daarvan gaan wij in overleg om, waar nodig, aanvullende beschermingsmaatregelen te nemen voor de begrenzingen van de sites en eventuele bufferzones (waarvoor een minder stringente bescherming volstaat). De gemeenten zijn ook nauw betrokken bij het opstellen van de nominatiedossiers voor deze beoogde UNESCO Werelderfgoedsites. De nieuwe begrenzingen en beschrijvingen van de toekomstige werelderfgoedsites worden opgenomen in de nieuwe Omgevingsvisie en -verordening.

Samen met haar partners werkt de provincie aan dit doel via het gebiedsgerichte aandachtspunt Bescherming. Deze en andere gebiedsgerichte aandachtspunten lichten we nader toe in de paragraaf 2.5.

4. De bekendheid van en het bezoek aan het toekomstige UNESCO Werelderfgoed van de NHW en de SvA is substantieel toegenomen.

Het publieksbereik van de NHW & SvA heeft de volle aandacht nodig. Dit ook met het oog op de nominatie als UNESCO Werelderfgoed en het creëren van het noodzakelijke maatschappelijke draagvlak. Het Waterliniemuseum Fort bij Vechten is van groot belang om de linies bij het publiek te introduceren. En om de bezoekers te verleiden tot een bezoek aan de andere locaties van dit cultuurhistorische ensemble. Bij het publieksbereik en promotie van de NHW en de SvA heeft de Stichting Liniebreed Ondernemen (SLO) een rol.

Samen met haar partners werkt de provincie aan dit doel via het gebiedsgerichte aandachtspunt Marketing & toerisme. Daarnaast draagt de provincie Utrecht bij aan de Liniebrede inzet op publieksbereik. We werken vanuit het Utrechtse programma NHW & SvA nauw samen met dit Liniebrede traject. Zie ook de paragraaf 2.5.3.

5. De NHW en de SvA worden goed beheerd.

De status van werelderfgoed voor de NHW brengt bijzondere verantwoordelijkheden voor de provincie als beoogd siteholder (gezamenlijk met de andere provincies) met zich mee. Voor de SvA gelden deze nu al.

Deze worden benoemd en ingevuld in het managementplan dat onderdeel uitmaakt van het nominatiedossier voor UNESCO.

Samen met haar partners werkt de provincie aan dit doel via de gebiedsgerichte aandachtspunten Ontwikkeling duurzaam gebruik, Water en Bescherming.

6. Het gebied Amelisweerd/Rhijnauwen/Vechten is beter ontsloten en ingericht en de cultuurhistorische waarde van het gebied is bekend bij bewoners en bezoekers.

Geen ander gebied in onze provincie is zo rijk aan cultuurhistorische en toeristisch-recreatieve waarden als Amelisweerd/Rhijnauwen/Vechten (hierna genoemd ARV). Niet alleen de NHW-structuren, maar ook het beoogd Werelderfgoed Limes en de buitenplaatsen geven vorm aan dit gebied. Als recreatiegebied nabij Utrecht is het onmisbaar én tegelijk buitengewoon kwetsbaar. Daarom heeft verbetering van de ontsluiting, inrichting en promotie van het gebied als één geheel voor de provincie hoge prioriteit. Om bezoekers meer te vertellen over dit bijzondere gebied, en om hen beter te ontvangen en te spreiden. Deze opgave pakt de provincie in eerste instantie op vanuit ons Integraal Gebiedsprogramma (IGP). Het Utrechtse programma NHW & SvA werkt hierin nauw samen met IGP. Uiteraard trekken we daarbij samen op met de gemeenten Utrecht en Bunnik en andere gebiedspartijen.

De provincie ziet Museum Oud Amelisweerd (MOA)[3] als partner bij uitstek die met inzet van kunst en vormgeving het erfgoed beter zichtbaar en beleefbaar kan maken, in samenwerking met andere belangrijke gebiedspartners als Fort Vechten (Waterliniemuseum) en Fort Rijnauwen. Het kan zo de gewenste gebiedsontwikkeling een aantrekkelijke impuls geven.

Samen met haar partners werkt de provincie aan dit doel via de gebiedsgerichte aandachtspunten Ontwikkeling duurzaam gebruik, Recreatieve benutting, Water en Marketing & Toerisme.

2.5 Gebiedsgerichte benadering en aandachtspunten

Gebiedsgerichte benadering
In dit Utrechtse programma NHW & SvA ligt de nadruk op de gebiedsgerichte benadering. Waar partijen voorheen vaak aan 'puntontwikkelingen' (forten, objecten) werkten, schuift dat daarnaast ook meer op naar 'vlakontwikkelingen' (gebieden). Daarbij gaat het niet alleen om gebouwen, maar ook om ontwikkelingen in bijvoorbeeld de infrastructuur, recreatie en natuur, die samen komen met de cultuurhistorie van de NHW & SvA. Dit kan voelen als een bedreiging, maar biedt ook kansen voor een integrale gebiedsontwikkeling.

Focus op vijf (flexibele) gebiedsgerichte aandachtspunten
In dit gebiedsgerichte werkveld heeft de provincie samen met haar partners een aantal gebiedsgerichte aandachtspunten gekozen in het Utrechtse programma NHW & SvA. Dit om gezamenlijk invulling te geven aan de NHW & SvA-ambitie en om de gestelde doelen ook daadwerkelijk te bereiken. Partijen willen bewust kennis bundelen op deze onderwerpen omdat ze van waarde zijn voor de hele linie. In afstemming met de partijen in het veld, leidt dit tot de volgende gebiedsgerichte aandachtspunten:

- ontwikkeling duurzaam gebruik (inclusief ondernemerschap, beheer, energie en vrijwilligers),
- recreatieve benutting (inclusief verbindingen, bereikbaarheid en beleefbaarheid),
- marketing & toerisme (inclusief branding SvA/NHW),
- bescherming (gezamenlijk kader in ruimtelijke plannen, duurzaam in de samenleving gedragen),
- water (kennisontwikkeling blauwe infrastructuur, meenemen in gebiedsontwikkelingen en kwaliteit slag watersysteem).

Gezamenlijk werken we de komende tijd aan deze vijf aandachtspunten, die we indien nodig en in overleg met elkaar kunnen aanpassen gedurende de looptijd van het programma. Dit kan in het bestuurlijke overleg dat twee keer per jaar plaatsvindt met de bestuurders van de bij NHW & SvA betrokken

[3] Museum Oud Amelisweerd (MOA), de historische buitenplaats van het gelijknamige landgoed, is in 2014 geopend. Het functioneert als museum voor het werk van de kunstenaar Armando en vertelt het verhaal van het huis en zijn bewoners.

organisaties in onze provincie. De gezamenlijke focus en inzet op deze aandachtspunten lichten wij in deze paragraaf toe.

Utrechts grondgebied en werkwijze met sterke link naar linie als geheel
De uitwerking van de gebiedsgerichte aandachtspunten is in principe gericht op Utrechts grondgebied. Hierbij leggen wij direct de link met het werken aan de linie als geheel. Waar dat nodig en wenselijk is, zoeken wij direct de verbinding op met andere provincies. We denken en werken op project- en metaniveau.
In het Utrechtse programma NHW & SvA koppelen wij aan elk aandachtspunt een door de provincie gefaciliteerde aandachtspunt-projectleider. Deze werkt voor het aandachtspunt de precieze werkwijze en inzet van instrumenten verder uit in het najaar van 2016. De insteek is om dit waar mogelijk samen op te pakken met een bestuurlijk ambassadeur van één van onze partners. Bestuurders van verschillende gebiedspartijen willen zich inzetten om specifiek op een gebiedsgericht aandachtspunt te verdiepen, verbindingen te leggen en trekkerschap te tonen. Zie de toelichting in paragraaf 4.2.

2.5.1 Gebiedsgericht aandachtspunt 1: Ontwikkeling duurzaam gebruik

Duurzame ontwikkeling en instandhouding door goed beheer en (cultureel) ondernemerschap om meer kansen te zien en te benutten en waarde te kunnen toevoegen. Daarbij aandacht voor:

- nieuwe beheer- en financieringstechnieken,
- slimme (organische) herontwikkeling en herbestemming van gebieden en gebouwen,
- het stimuleren van burgerparticipatie (vrijwilligers) en
- de kansen die er zijn voor maatregelen op energiegebied (met name besparing, maar ook duurzame opwekking).

Toelichting
De afgelopen jaren zijn grote investeringen gedaan in restauratie en renovatie van de NHW & SvA. Naast ontwikkeling komen maatschappelijke benutting en beheer van de linies momenteel steeds meer in beeld. Hiervoor zijn in eerste instantie de eigenaren, beheerorganisaties en exploitanten verantwoordelijk. Het maakt deel uit van de exploitatie van een organisatie of onderneming. Dat geldt zowel voor ‘groene’, ‘rode’ als ‘blauwe’ elementen. Ondernemerschap is hierin belangrijk omdat:

- Exploitatie inkomsten levert voor beheer en onderhoud,
- Ondernemers forten en linie toegankelijk en beleefbaar kunnen maken voor bezoekers,
- Ondernemers als geen ander het fort kunnen verankeren in z’n maatschappelijk en economische omgeving.

De overheden treden steeds meer faciliterend op en zijn niet meer de grote investeerder van voorheen. Dit vraagt bij ontwikkeling, herbestemming en beheer om duurzame en sluitende verdienmodellen, en alternatieve financieringsstromen. Innovatief denken is daarbij een groot goed. Denk bijvoorbeeld aan het betrekken van investeerders uit andere hoeken zoals energieleveranciers of bouwindustrie of zoek de samenwerking met de Economic Board Utrecht (EBU). Ook inzet van vrijwilligers (bijvoorbeeld het Landschap Erfgoed Utrecht) of dubbel ruimtegebruik kan een andere blik op beheer en financiering opleveren.

Onderhoud, beheer en restauratie zijn grote kostenposten bij ‘duurzaam beheer’ van de forten. De combinatie van de hoge onderhoudskosten en ambitie om de forten publiek toegankelijk te maken, leidt ertoe dat veel eigenaren kijken naar herbestemming- en exploitatiemogelijkheden.
Een aantal forten heeft inmiddels een andere functie. Ze doen bijvoorbeeld dienst als wijnproeverij, scoutingcentrum, conferentieoord of restaurant. Voor een ander deel zijn eigenaren nog druk doende een geschikte ondernemer te vinden voor een gezonde exploitatie. Ook bij dit ontwikkeltraject kan de provincie op het juiste moment met maatwerk ondersteunen.

Een fort is niet te vergelijken met een ander bedrijfspand en vraagt altijd om maatwerk vanwege:

- Monumentale status,
- Karakteristiek van het gebouw,
- Aanwezige natuurwaarden,

- Betrokken omwonenden (ook in de fortwachterswoning), betrokken vrijwilligers en een veelheid aan andere actoren,
- Krappe ontsluitingswegen,
- Leegstand, vaak is een fort decennia lang ongebruikt geweest,
- Energiehuishouding, het maken van een geschikt klimaat passend bij de functie.

Dit betekent voor de ontwikkelaar en ondernemer een grote (ook financiële) uitdaging. Denk aan het zoeken naar een juiste functie-invulling met een sluitende investerings- en exploitatiebegroting en het opereren binnen de ruimtelijke voorwaarden en vergunningen. Of de planning en de planologische trajecten die doorlopen moeten worden voor daadwerkelijk gebruik van een plek mogelijk is. Ontwikkeling van een fort biedt altijd meekoppelkansen voor de omgeving, zeker in een gebouwde omgeving.

Rol en inzet Utrechtse programma NHW & SvA op Ontwikkeling duurzaam gebruik
In het speelveld met partners ziet de provincie haar rol bij 'ontwikkeling duurzaam gebruik' als een stimulerende en faciliterende rol. Het Utrechtse programma NHW & SvA bevordert dat partijen op eigen benen gaan staan. Wij ondersteunen ontwikkeling, herbestemming en beheer met maatwerk, met de inzet van verschillende instrumenten (zie volgende hoofdstuk). We denken daarbij mee op projectniveau (bijvoorbeeld een fort, gebied of een route) en op metaniveau (bijvoorbeeld ideevorming voor een energieneutrale waterlinie*). We zoeken hierbij ook intern de verbindingen en mogelijkheden op, bijvoorbeeld met duurzaamheid/energie, RO/planologie, cultuur en erfgoed (onder andere cultuurpacten). De Stichting Liniebreed Ondernemen biedt eveneens diensten aan ter ondersteuning van het ondernemerschap. We willen hierbij zoveel mogelijk werken aan kruisbestuiving. Bij onze provinciale inzet zoeken we de samenhang met het Liniebrede programma. In het UNESCO Managementplan[4] komen ontwikkeling, herbestemming, beheer en ondernemerschap ook aan bod.*

Fortontwikkeling Abcoude en Nigtevecht

Natuurmonumenten (eigenaar van fort Abcoude) en de potentieel exploitant Stichting Morgenland hadden de intentie om te komen tot een economisch duurzame exploitatie van het fort. Aan een voorloper van het Linie Expert Team, is gevraagd om een advies op het marktmodel en bijbehorend vlekkenplan. Dit leidde niet tot een contract tussen eigenaar en de stichting. Wel haalden partijen leerpunten op voor het exploitatieproces. Waaronder het werken met één projectleider, starten met een helder uitgiftekader en vroegtijdig meenemen van de omgeving en de naaste buren.

Bij fort Nigtevecht werd een ontwikkeling belemmerd vanuit het bestemmingsplan en vergunningverlening. Met een provinciale procesinterventie zijn betrokkenen om tafel gezet en keek men met elkaar naar alternatieven. Dit leidde tot een voorstel dat bestuurlijk is geaccordeerd. Hierdoor is alsnog de gewenste ontwikkeling mogelijk gemaakt. " Het optreden van de provincie betekende een belangrijke doorbrak in een moeizaam proces om tijdig mijn onderneming te starten".

2.5.2 Gebiedsgericht aandachtspunt 2: Recreatieve benutting

Recreatief goed ontwikkelde, benutte en bereikbare linie (als totaalconcept) met een duurzaam evenwicht van:

- natuur,
- (be)leefbaarheid,
- routes en verbindingen,
- bereikbaarheid,
- recreatie (denk hierbij ook aan ontwikkeling en herbestemming van forten).

[4] Op dit moment wordt gewerkt aan het Managementplan Stelling van Amsterdam en Nieuwe Hollandse Waterlinie samen sterker! Dit plan is vereist voor ieder Werelderfgoed en wordt gelijktijdig opgesteld met het nominatiedossier. Het draagt bij aan het scheppen van duidelijkheid over rollen en verantwoordelijkheden in relatie tot het Werelderfgoed, goede afstemming tussen partijen en het vastleggen van afspraken. Planning is bestuurlijke vaststelling eind 2016/begin 2017.

Toelichting
De NHW & SvA hebben bewoners en bezoekers veel te bieden. Eeuwenoude (open) landschappen en monumenten, prachtige fiets- en wandelroutes, bijzonder cultureel aanbod en unieke musea[5], vormen onderdelen van het rijke aanbod. Dit alles draagt bij aan de provincie Utrecht als aantrekkelijke provincie om in te wonen en te bezoeken. Goed recreatief ontsluiten en verbinden van dit waardevolle NHW & SvA-aanbod (en het koppelen aan breder cultureel en recreatief aanbod) draagt bij aan de bewustwording van en daarmee draagvlak voor het behoud van dit beoogd werelderfgoed. NHW & SvA zijn kansrijk als attractief erfgoed om inwoners en ook (buitenlandse) bezoekers te trekken. Cultuurhistorie vertegenwoordigt om de bovengenoemde redenen ook een economische waarde. Naast het toeristisch ontwikkelen en recreatie beter benutten van de forten, zet de provincie daarbij ook in op het verbinden van de verschillende (erfgoed)attracties in de Linie en de netwerken van fiets- en wandelpaden. Waar mogelijk en wenselijk maken wij de koppeling met andere werelderfgoederen (zoals Limes en het Rietveld Schroderhuis) en andere recreatieve of cultuurhistorisch interessante plekken. Deze aanpak leidt tot meer bekendheid over en meer bezoek aan de verschillende locaties. Het Waterliniemuseum bij Fort bij Vechten is voor potentiële buitenlandse bezoekers de belangrijkste bestemming in het Utrechtse gedeelte van NHW & SvA. Bereikbaarheid van dit museum (ook bijvoorbeeld voor touringcars) is een belangrijk aandachtspunt.

In de NHW & SvA zijn verschillende recreatieve (en toeristische) producten te onderscheiden. Variërend in duur (een wandelingetje van een uur tot verblijf van meerdere nachten) en intensiteit (van natuurobservatie tot een drukbezocht festival). Veel individuele forten hebben gevarieerde publieksfuncties, van camping tot bed & breakfast en van restaurant tot wijnhandel. Hierbij worden diversiteit van het aanbod steeds belangrijker. Beleving, authenticiteit, gezondheid en bewegen in het groen zijn daarbij bijvoorbeeld begrippen die er toe doen. De cultuurhistorische waarde van de leefomgeving is medebepalend voor de ‘identiteit’ van stad en landschap.

Rol en inzet Utrechtse programma NHW & SvA op Recreatieve benutting
Het Utrechtse programma NHW & SvA pakt bij ‘recreatieve benutting’ een verbindende en ondersteunende rol, buiten en binnen de eigen organisatie. Ondersteuning is vooral gericht op routes, bereikbaarheid en ook het herbestemmen en instandhouden van forten, waaronder voor recreatief gebruik. Wij zoeken hierbij sterk de samenhang met de activiteiten in het Liniebrede programma en werken aanvullend daaraan. Samen met partners zet de provincie zet zich ervoor in dat de (toeristisch)recreatieve sector bijdraagt aan de versterking van kwetsbare natuur, een aantrekkelijk landschap en waardevol erfgoed. Draagvlak en mede-eigenaarschap bij lokale ondernemers, agrariërs en inwoners zijn hierbij belangrijk. De provinciale rol focust zich daarbij op (boven)regionale functies zoals de recreatieve routenetwerken voor fietsen, wandelen en varen, passend bij het recreatief hoofdnetwerk (Visie Recreatie en Toerisme 2020) én verhogen van de bekendheid en het gebruik. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de verbinding met het recreatieve netwerk (Recreatie Om de Stad) rondom Utrecht, ook wel Ringpark Utrecht genoemd. Bereikbaarheid (ook bijvoorbeeld voor touringcars) van het Waterliniemuseum vraagt ook de nodige aandacht.

2.5.3 Gebiedsgericht aandachtspunt 3: Marketing & Toerisme

Ontwikkeling van de beleefbaarheid van ons erfgoed waarmee de provincie nog aantrekkelijker en bekender wordt voor inwoners en toeristen uit binnen- en buitenland. Bij dit gebiedsgericht aandachtspunt van marketing en toerisme:

- is branding van de NHW & SvA (ook als beoogd Werelderfgoed) zeer belangrijk,
- en het opstellen en uitvoeren van een meerjarige marketingstrategie (met draagvlak van partners) met eenduidige keuzen voor productmarktcombinaties (en meetbare indicatoren voor bekendheid en bezoek) in binnen- en buitenland.

Toelichting
Werelderfgoedgebieden in het algemeen en het UNESCO-merk in het bijzonder geven een impuls aan een duurzame, lokaal gedragen toeristisch-recreatieve ontwikkeling met de bezoekers en bestedingen die ze

[5] Zoals het Waterliniemuseum op Fort bij Vechten, het Vredeseducatiecentrum op Fort de Bilt, het Fort van de Democratie op Lunet I, Oudheidskamer Fort Vreeswijk en de Botanische Tuinen op Fort Hoofddijk.

opleveren. Afstemming met de lopende inspanningen van de Regionale Bureaus voor Toerisme (zoals Toerisme Utrecht, RBT Heuvelrug en Vallei, Amsterdam Marketing en anderen) en mogelijke landelijke ontwikkeling vanuit NBTC Holland Marketing is belangrijk. Het maken van keuzes hierbij (bijvoorbeeld gebieden, gebouwen, doelgroepen) gaat hierbij om lef en durf vragen. Zo is de link met Amsterdam bij de SvA vanuit internationaal opzicht bijvoorbeeld een erg interessante. Een ander aspect is om verder aan te haken op de ambitie te werken met toeristische data als opendata (zie Coalitieakkoord). Hiervoor geldt de provinciale UBase als belangrijke databak waarop aan de achterkant kan worden meegelift.

Duurzaam toerisme is bij een beoogd Werelderfgoed als NHW & SvA erg belangrijk. UNESCO definieert duurzaam toerisme als 'toerisme dat rekening houdt met zowel de lokale bevolking als de reiziger, het cultureel erfgoed en de natuurlijke omgeving'. Hiertoe werkt men aan het ontwikkelen van duurzaam toerisme management. Dit is er op gericht dat het toerisme:

- geen negatieve impact heeft op het Werelderfgoed,
- bijdraagt aan het behoud en beheer ervan,
- helpt de boodschap van het Werelderfgoed op een efficiënte wijze uit te dragen.

Op het moment van daadwerkelijke nominatie van de NHW & SvA moet er een goed werkende organisatie staan om daaraan te werken met een duidelijke visie op de aspecten die hierbij komen kijken. Denk aan bezoekersmanagement, financiering, kennisdeling en educatie, marketing en communicatie. Dit gaat ook onderdeel worden van het managementplan (UNESCO nominatiedossier).

Rol en inzet Utrechtse programma NHW & SvA op Marketing & Toerisme
Marketing van de NHW & SvA is een essentieel onderdeel van een sterke, verbonden en zelfstandige linie. De beoogde gezamenlijke siteholders (vier provincies) voor NHW & SvA werken in het Liniebrede programma aan dit aandachtspunt. Deze (visie)ontwikkelingen –vanuit een UNESCO ambitie- zijn voor ons als Utrechts programma NHW & SvA leidend. Waar nodig en in afstemming met het Liniebrede programma werken wij zaken uit voor het Utrechtse grondgebied. Daarnaast zet het Utrechtse programma in op de specifieke Utrechtse kanten van dit aandachtspunt, zoals het betrekken van NHW & SvA en Limes als werelderfgoed bij gebiedsontwikkeling rondom Amelisweerd Rijnauwen Vechten of het ervaren van het watermanagement zoals bij de sluizen bij Vreeswijk.

2.5.4 Gebiedsgericht aandachtspunt 4: Bescherming

Voor goed georganiseerde bescherming van het toekomstige Werelderfgoed is planologische borging via regelgeving en bijbehorende monitoring een belangrijk aspect. Het gaat hierbij om:

- een gezamenlijk kader in ruimtelijke plannen,
- duurzaam draagvlak hiervoor in de samenleving.

Toelichting
Voor duurzame instandhouding van het toekomstige Werelderfgoed is een goed georganiseerde bescherming nodig. Het Nederlandse stelsel gericht op de bescherming van cultuurhistorische waarden is globaal ondergebracht binnen twee beleidsvelden:

- *Het stelsel van het monumentenbeleid*
  Dit is gericht op het behoud, de bescherming en het herstel van de objecten of attributen van dit werelderfgoed. Op rijksniveau is de afgelopen jaren gewerkt aan de hoogst mogelijke bescherming voor de NHW, namelijk de rijksmonumentenstatus. Hierdoor is er nu sprake van een complexgewijze bescherming van de onderdelen van de NHW. SvA is binnen de provincie Utrecht ook rijksmonument. Het Utrechtse programma NHW & SvA heeft hierin geen specifieke rol.
- *Het stelsel van de ruimtelijke ordening voor planologische bescherming*
  Dit is gericht op het behoud van de uitzonderlijke en universele waarden van het werelderfgoed als geheel. De verantwoordelijke provincies hebben de opdracht vanuit het Barro[6] om de kernkwaliteiten van het (toekomstige) werelderfgoed uit te werken en objectiveerbaar te maken. Ook krijgen zij de opdracht om deze in de provinciale verordeningen van de provincies te vertalen naar regels voor de bestemmingsplannen die de werelderfgoederen in stand houden of versterken. In de provincie Utrecht gaat het om:

[6] In het Besluit algemene regels ruimtelijke ordening (Barro) zijn de kernkwaliteiten van het werelderfgoed NHW & SvA (voorlopige lijst) vastgesteld.

- Provinciale Ruimtelijke Structuurvisie (PRS),
- Provinciale Ruimtelijke Verordening (PRV),
- Cultuur- en erfgoednota 2016-2019,
- Kwaliteitsgids Utrechtse landschappen.

Naast onze provinciale rol bij de toekomstige planologische borging wil het Utrechtse programma NHW & SvA vroegtijdig aanhaken bij ontwikkelingen die mogelijk negatieve effecten hebben op de duurzame instandhouding van de NHW & SvA. Denk hierbij aan verbeteringen van infrastructuur, maar ook aan herontwikkelingen van locaties (zoals de Uithof/Utrecht Science Park). Door vroegtijdig aan tafel te gaan, kan worden geanticipeerd zodat het negatieve effect binnen een project kan worden gewijzigd naar behoud of zelfs een versterking van de NHW & SvA. Ook kan op deze manier gewerkt worden aan maatschappelijk draagvlak. Wanneer de tegenstrijdige belangen blijven bestaan, kan een zogenaamd Heritage Impact Assessment (HIA) worden ingezet. Daarnaast bestaat er ook nog de mogelijkheid om een concreet geval voor te leggen aan het kwaliteitsteam van de NHW.

Rol en inzet Utrechtse programma NHW & SvA op Bescherming
De provincie Utrecht is voor dit aandachtspunt sterk gericht op het Liniebrede programma, omdat de verantwoordelijke provincies voor dezelfde taakstelling staan. De hoofdlijnen worden uitgezet door het Liniebrede programma. Hieraan volgend (en terugkoppelend) en in nauwe afstemming met haar partners in het veld richt de provincie Utrecht zich daarbij op de planologische borging in de Utrechtse provinciale beleidsstukken en het maatschappelijk draagvlak hiervoor. Onze provinciale beleidsafdelingen (MEC en FLO) trekken dit aandachtspunt en werken aan bescherming via de PRS/PRV en de nieuwe landelijke en provinciale omgevingsvisies. Voor de ruimtelijke UNESCO-eisen en de vertaling daarvan in gemeentelijke bestemmingsplannen wordt Liniebreed opgetrokken. Het Utrechtse programma NHW & SvA vervult bij 'bescherming' de rol om in beide richtingen (intern en Liniebreed) inhoud aan te leveren en het ruimtelijk regime naar gebiedspartijen uit te dragen.

Invulling Faunapassage Biltse Rading doet recht aan NHW & SvA

Op het nippertje is het strategisch landschap van de NHW & SvA bij de aanleg van de faunapassage Biltse Rading betrokken. Aan de hand van de uitkomsten van de Heritage Impact Assessment (HIA) wordt er een ontwerp gemaakt dat passend is voor ecologie en niet conflicteert met de NHW & SvA.
De les die betrokken partijen hieruit trekken, is dat een actieve benadering nodig is om de NHW&SvA op het netvlies te hebben en houden. Niet alleen is het belangrijk om de cultuurhistorische waarden ruimtelijke te beschermen in de PRS, PRV en bestemmingsplannen, ook is actief contact gewenst om betreffende informatie boven tafel te krijgen.
Vanuit het Utrechtse programma kunnen de drie gebiedsmakelaars zich ook inzetten voor het ophalen van plannen met invloed op de linie en voor uitwisseling en opbouw van kennis over behoud, inpassing en/of versterken van NHW-elementen. Daarnaast is het voornemen om – samen met gemeenten – vanuit het gebiedsgericht aandachtspunt bescherming te werken aan een uniforme regelgeving en beleidsvorming voor het Utrechtse deel van de linie.

Netwerkinsteek resulteert in een vroegtijdige inbreng cultuurhistorie bij Noordelijke Ring Utrecht

Al bij de start in 2011 van de upgrade van de Noordelijke Ring Utrecht (NRU) gingen de vele betrokken partijen met elkaar om tafel. Vrijwel alle betrokkenen werden zich bewust van de veelheid aan belangen en de noodzaak om begrip te hebben voor elkaar.
De NRU kruist en raakt de NHW op verschillende punten. Om het risico voor de NHW in te perken is er een fase 1 HIA uitgevoerd. Zodoende zijn de NHW waarden benoemd en kan dit het mogelijke ontwerp van de NRU helpen. Naast bewustwording is bij andere belanghebbenden ook betrokkenheid ontstaan bij dit cultuurhistorisch erfgoed. Dit uitte zich in uitspraken als "het zou toch zonde zijn om dit unieke stukje linie teniet te doen, de Gageldijk is hier juist zo mooi".

2.5.5 Gebiedsgericht aandachtspunt 5: Water

Een duurzaam en goed benut watersysteem is een essentieel onderdeel van NHW & SvA. Hierbij willen we waar mogelijk en wenselijk:

- water als gebiedsgericht aandachtspunt integraal meenemen in gebiedsontwikkelingen,
- herstel en zichtbaar maken van de blauwe infrastructuur en
- kennisontwikkeling over de blauwe infrastructuur inzetten.

Toelichting

Water is een onmisbaar element in het Strategisch landschap en het Watermanagement van de NHW & SvA. Denk daarbij aan inundatiegebieden, inundatiekanalen en –sluizen, dijken en kaden. Ook de forten zijn historische plekken waar natuur, water en cultuur elkaar ontmoeten[7]. Waterschappen, agrariërs en natuurorganisaties spelen een belangrijke rol bij bescherming, beheer en onderhoud van deze watergerelateerde elementen. Cultuurhistorie, landschap, ecologie en recreatief gebruik gaan daarbij vaak hand in hand. Andersom worden bij projecten als dijkversterking Centraal-Holland kansen voor het herstel en verbeterde herkenbaarheid van de Nieuwe Hollandse Waterlinie meegenomen.

Rol en inzet Utrechtse programma NHW & SvA op Water

In samenspraak met haar partners zet het Utrechtse programma NHW & SvA zich ervoor in om de 'blauwe structuren' een logisch onderdeel te maken van gebiedsontwikkelingen. Een win-win-situatie waarbij de gebiedsontwikkeling aan kwaliteit toeneemt en ook het watersysteem een plus krijgt, is hierbij een streven. We stimuleren kennisdeling over dit gebiedsgericht aandachtspunt en organiseren expertise waar nodig. Met de waterbeleving leggen wij een directe link met het gebiedsgericht aandachtspunt Marketing & Toerisme.

2.6 Provinciaal beleid en uitvoering

Cultuurnota 2016-2019

Mede doordat de NHW is uitgebreid met de SvA is de beleidsmatige verankering nu opgenomen in de Cultuurnota 2016-2019. Deze Cultuurnota vervangt daarmee het Koersdocument zoals genoemd in het coalitieakkoord In Verbinding! 2015-2020. De belangrijkste doelstellingen voor de NHW & SvA uit de Cultuurnota zijn al genoemd eerder in dit hoofdstuk.

Deze doelstellingen hangen onder een aantal overkoepelende opgaven[8]. De doelstellingen voor NHW & SvA vallen onder 'hebben en houden', 'promoten en profileren' en 'onderzoeken en ontwikkelen':

- Hebben en houden: samen zorgen voor erfgoed
- Promoten en profileren: beleefbaar maken van erfgoed en cultuur
- Kennen en kunnen: leren van culturele basisvaardigheden
- Onderzoeken en ontwikkelen: bewegen om vooruit te komen

Overige beleidsstukken

Daarnaast hebben we bij de uitvoering van dit programma te maken met het ruimtelijk beleid (PRS/PRV), het natuurbeleid (Natuur 2.0), Deltaprogramma en de Agenda Recreatie en Toerisme.

Belangrijke aspecten uit deze beleidsstukken voor de NHW & SvA zijn:

- In de Provinciale Ruimtelijke Structuurvisie (PRS) is opgenomen dat het landschap Nieuwe Hollandse Waterlinie een cultuurhistorisch landschap is dat over een aantal andere landschappen heen ligt en een extra laag toevoegt. Voor dit landschap wil de provincie de volgende kernkwaliteiten behouden en versterken:
  1. Samenhangend stelsel van forten, dijken, kanalen en inundatiekommen,
  2. Groen en overwegend rustig karakter,
  3. Openheid.

[7] Vooral sinds ze hun militaire functie verloren, konden forten uitgroeien tot een soort van hotspots van de natuur. Ze huisvesten nu een grote variëteit aan dieren en planten. Denk bijvoorbeeld aan ringslangen, reeën, vossen, vleermuizen en orchideeën.
[8] Zie ook de samenvatting van de Cultuurnota 2016-2019 (schema).

Deze kernkwaliteiten zijn in de toelichting kort beschreven. Een uitgebreidere beschrijving en handvatten voor het omgaan met de kernkwaliteiten staat in de Kwaliteitsgids voor de Utrechtse Landschappen. De provincie vraagt gemeenten en initiatiefnemers bij ontwikkelingen hiervan gebruik te maken.

- Bij de ontwikkelingen in het landschap wordt het zichtbaar maken en behouden van het systeem van de NHW centraal gesteld. Deze ambitie richt zich zowel op de losse onderdelen (als forten en inundatievelden) als de samenhang tussen deze onderdelen (Kwaliteitsgids Utrechtse Landschappen).
- Het behouden en beleefbaar maken van cultuurhistorische en archeologische waarden (PRS).
- Een deel van de NHW & SvA valt binnen het Natuurnetwerk Nederland (NNN) (PRS).
- Natuurbeleid 2.0 biedt kansen voor meer publieksbereik. Recreatieve voorzieningen kunnen de zonering van de NNN-gebieden ondersteunen.
- Forten zijn bijzondere werk- en ontmoetingsplekken, die passen bij de speerpunten van het economisch beleid, zijnde creatieve industrie en recreatie en zakelijk toerisme (Economische visie 2020).
- De NHW heeft een belangrijke recreatieve rondom het stadsgewest Utrecht, daarom is Fort Vechten aangewezen als Toeristisch Overstap Punt (TOP).
- In het Bodem-, water- en milieuplan staat dat wij streven naar een robuust bodem- en watersysteem. Wij zetten bij verbeteringen van primaire waterkeringen in op behoud of versterking van de ruimtelijke kwaliteit. Wij houden daarbij rekening met andere gebiedsontwikkelingen en stimuleren een zoveel mogelijk integrale uitvoering van dijkverbeteringen. Cultuurhistorische kwaliteiten maken hier onderdeel van uit.
- Hoogwaterbeschermingsprogramma: er is geld gereserveerd voor de versterking van de noordelijke Lekdijken.

2.7 Een nieuw organisch programma

Veranderingen vooral in werkwijze
Sinds het Pact van Altena (2014) is de werkwijze rondom de NHW & SvA gewijzigd. Alle partijen hebben nu het besef dat vernieuwing nodig is om duurzame resultaten te behalen. Het vereist lef, een open geest en oprechte samenwerking om nieuwe projecten te starten die leiden tot een duurzaam ontwikkelde en behouden NHW & SvA. Het Utrechtse programma beweegt hierin mee. Het nieuwe programma borduurt voort op het vorige uitvoeringsplan waarvan de laatste onderdelen nu in uitvoering zijn. Het Utrechtse programma NHW & SvA is organisch van karakter. Dat wil zeggen dat we bewust ruimte houden om onderdelen de komende tijd in dialoog met onze partners in te vullen, op project- en metaniveau (van de linie als geheel, internationaal, et cetera). De doelen uit het Pact van Altena blijven daarbij overeind: herkenbaar waterlinieprofiel, NHW & SvA in hoofden, harten en handen, maatschappelijk en economisch duurzaam gebruik.

Sturing op doelen, geen directe koppeling aan voorkant van middelen aan projecten
De provincie stuurt op deze doelen. Onze ambitie is een belangrijk kompas. Niet langer koppelen wij aan de voorkant direct middelen aan projecten/prestaties, zoals dat voorheen wel het geval was. In het nieuwe Utrechtse programma pakt de provincie vanuit partnerschap een verbindende en faciliterende rol met als basis een flexibel provinciaal programma en instrumentarium/verordening. Bij deze nieuwe werkwijze benaderen we de gebiedsontwikkeling veel meer vanuit de gebruiker. De focus ligt op kansen die zich voordoen op basis van de energie in de samenleving. Deze werkwijze heeft de provincie omarmd met het Koersdocument NHW 2015-2020 en verder verstevigd in de Cultuur- en Erfgoednota 2016-2019.

Uitbreiding met SvA
Een andere verandering is de uitbreiding van het programma NHW met de SvA. Samen met de andere betrokken provincies zet de provincie Utrecht in op nominatie van de NHW als werelderfgoed, als uitbreiding van de SvA. We kiezen hierbij voor het inrichten van gezamenlijk *siteholderschap* (van de vier betrokken provincies). Een deel van de SvA ligt in de provincie Utrecht en de provincie is hiervoor mede-siteholder. Deze uitbreiding is vastgelegd in de Cultuurnota 2016-2019. Zie verder de volgende paragraaf.

2.8 Liniebrede programma

Beoogd werelderfgoed: veel werk te verzetten
De provincie Utrecht werkt met de provincies Noord-Holland, Noord-Brabant en Gelderland samen om de NHW & SvA duurzaam te beschermen en te beheren. Dit in de dynamische omgeving waarin het beoogde UNESCO Werelderfgoed zich bevindt. Belangrijke prioriteit in deze samenwerking is het werken aan het nominatiedossier en managementplan, inclusief de voorbereiding op het zogenaamde siteholderschap voor het werelderfgoed (in de fase dat de nominatie definitief wordt). Ook de communicatie rondom deze onderwerpen is een belangrijk item.

Uitgangspunt voor de samenwerking is dat er vanaf 2020 één Werelderfgoed ontstaat uit de combinatie van de SvA en NHW (NHW wordt een uitbreiding op de SvA die al sinds 1996 Werelderfgoed is). Hierbij komt er vanuit de programmabureaus NHW en SvA één programmabureau als siteholder voor het nieuwe erfgoed. Stichting Liniebreed Ondernemen (SLO) en het Waterliniemuseum (WLM) krijgen meer rol en positie. Daarnaast ontstaan er ook andere initiatieven, waaronder een (digitaal) kenniscentrum en mogelijk een beheerfonds. Hoe de taakverdeling exact uit gaat pakken tussen het Liniebrede programma en de afzonderlijke partners moet zich nog uitkristalliseren. De afstemming is al sterk georganiseerd.

Liniecommissie en Linieteam
Het bestuur van de liniebrede samenwerking wordt gevormd door de *Liniecommissie.* Deze liniecommissie bestaat uit de gedeputeerden van de vier provincies en een ambtelijk secretaris. De uitvoering van het liniebrede werk vindt plaats door het *Linieteam*. Het Linieteam werkt in opdracht van de afdelingshoofden uit de vier provincies. Vanuit het Utrechtse programma NHW & SvA werken wij nauw samen met het landelijke programma. In het volgende hoofdstuk volgt daarover meer.

3. Programma-aanpak

3.1 Vraaggerichte maatwerkondersteuning

In de Cultuurnota 2016-2019 kiezen wij positie als partner te midden van andere maatschappelijke spelers in en om het veld van cultuur en erfgoed. Daarmee sluiten we aan bij de ontwikkeling van de netwerksamenleving. De essentie van de Utrechtse koers is dat de provincie niet langer leidend is, maar stimuleert en waar nodig/mogelijk de initiatieven ondersteunt die in markt en samenleving ontstaan. De provincie wil daarbij als verbinder optreden en maatwerk leveren aan haar partners. Hierbij is flexibiliteit in de uitvoering een belangrijk aspect. We willen flexibel reageren op kansen en uitdagingen die zich voordoen. Dit kan doordat wij het beleid alleen op hoofdlijnen vastleggen en werken vanuit de gewenste maatschappelijke effecten en doelstellingen.

Project- en metaniveau
Samen met haar partners levert de provincie maatwerk via een gebiedsontwikkeling-nieuwe-stijl. Om dit te laten slagen is gedeeld eigenaarschap belangrijk, we gaan het samen doen. Die benadering gaat uit van vraaggerichte sturing en geleidelijke ontwikkeling zonder blauwdruk vooraf. We komen daaraan tegemoet met een flexibel programma en instrumentarium/uitvoeringsverordening die, uiteraard binnen de kaders van het (inter)provinciale beleid, inspringen op ontwikkelingen in de markt. De provincie wil hiermee snel kunnen schakelen. De provincie Utrecht wil hierbij ook ruimte creëren voor nieuwe partijen (markt, gebruikers en eigenaren) en staat open voor andere werkwijzen. We werken daarbij op projectniveau samen (gebied, gebouw, verbinding), en waar nodig en wenselijk denken wij verder op metaniveau (de linie als geheel, internationaal, et cetera).

Door verplaatsing kazematten blijft NHW & SvA herkenbaar bij het Lekkanaal

Vanwege de toename van de scheepvaart is verbreding van het Lekkanaal bij Nieuwegein en de bouw van een 3e sluiskolk bij de Beatrixsluizen noodzakelijk. Hierdoor dreigde echter aantasting van zeer waardevolle delen van de NHW & SvA. Dit zou de nominatie van de NHW als Unesco-Werelderfgoed ernstig in gevaar kunnen brengen. Daarom hebben wij in nauwe samenwerking met de gemeente Nieuwegein een nieuw inrichtingsplan opgesteld. Met dit nieuwe inrichtingsplan wordt niet alleen de NHW zo optimaal mogelijk ingepast, maar ontstaan er ook nieuwe kansen voor recreatieve en ecologische verbindingen en het beter in de markt zetten van het bedrijventerrein. Door de bijdrage van €0,5 miljoen uit het IGP, waren ook Rijk en gemeente bereid hier circa €3 miljoen financieel aan bij te dragen. PS hebben in mei 2014 het realisatieplan vastgesteld, waarna de drie partijen in juni een bestuursovereenkomst hebben afgesloten. Daarmee is het mooi voorbeeld hoe een investering andere investeringen losmaakt en bijdraagt aan integrale gebiedsontwikkeling. Met het doorlopen proces is de NHW promiment in hoofd, hart en handen gekomen van betrokken partijen.

3.2 Op twee manieren samenwerken

Gebiedsontwikkeling nieuwe stijl laat zich niet vangen in een uitvoeringsprogramma per jaar, waarin vooraf is gepland wanneer welke projecten worden uitgevoerd en wat de provinciale bijdrage is. De provincie wil daarom op twee manieren samenwerken met partners:

1. ***Vraaggestuurd*** *op projectniveau vanuit de energie bij de partners met de* ***gereedschapskist***
   Alle partijen die actief zijn binnen de NHW & SvA kunnen in overleg met de provincie voor ondersteuning op projectniveau. In het nieuwe Utrechtse programma is hiervoor een aantal instrumenten opgenomen, in een ‘gereedschapskist’. Een nadere toelichting hierbij staat in paragraaf

3.3. Waar dat gewenst is kunnen uitdagingen op projectniveau ook worden opgetild tot een liniebreed (meta) niveau.

2. *Proactief (aanjagen, energie versterken) in de provinciale* ***aandachtsgebieden***
   In samenspraak met haar partners kiest de provincie ervoor om in een aantal aandachtsgebieden pro-actief een aanjagende rol te hebben. Wij zien in deze gebieden een strategische en kansrijke integrale opgave, belangrijk voor de Linie in zijn totaliteit en de provincie zelf. Op dit moment zijn deze aandachtsgebieden: Stelling van Amsterdam in De Ronde Venen, Noorderpark/Ruigenhoek, Amelisweerd/Rijnauwen/Vechten, Laagraven, Honswijk/Everdingen. Een nadere toelichting hierbij staat in paragraaf 3.4.

Zes forten in het hart van De Ronde Venen

Op grens van de SvA en NHW vormden de zes forten in de gemeente De Ronde Venen 'de witte vlek' voor zowel de provincie Noord-Holland als Utrecht. Ook bij gemeente De Ronde Venen had men nog geen uitgewerkte ambities voor de forten en het omliggend gebied.
Met de ambitie om een Unesco-status voor de NHW te verkrijgen, zijn deze forten een belangrijke schakel tussen de SvA en de NHW. Vanuit de Provincie Utrecht is - met de aanjagende rol van de gebiedsmakelaar – dit onderdeel van de NHW & SvA weer in beeld gekomen. De gemeente omarmt nu "hun" stelling en geeft het een volwaardige plek in hun ontwikkeling en organisatie. Naast een netwerkplan en een activiteitenplan stelt de gemeente een Ruimtelijk kader op voor de forten van De Ronde Venen dat duidelijkheid biedt aan burgers en initiatiefnemers over ontwikkelmogelijkheden.

3.3 De gereedschapskist (instrumenten)

De provincie kan vraaggestuurd maatwerk leveren met een gereedschapskist met een aantal instrumenten. Gedurende de looptijd van het programma kan dit instrumentarium, afhankelijk van de vragen en behoefte in het veld, wijzigen. Op dit moment gaat het daarbij om:

- Gebiedsmakelaars en procesondersteuning
- Verankering in beleid
- Kennisoverdracht
- Linie Expert Team (LET)
- Financiële bijdrage
- Liniebrede programma

De instrumenten sluiten elkaar niet uit, maar versterken elkaar. Ze kunnen eventueel ook gelijktijdig ingezet worden. Voor veel instrumenten in de gereedschapskist is de Verordening NHW & SvA de grondslag.

3.3.1 Gebiedsmakelaars en procesondersteuning

De provincie streeft met de partijen in het veld naar het 'op eigen benen staan' van de NHW en SvA. Dit vraagt voor gebied, gebouw en verbinding om ondernemerschap en vernieuwing en de provincie wil dat stimuleren. Veel van deze inzet valt onder de noemer van ontwikkeling en herbestemming, in fysieke zin, maar ook economisch of sociaal-cultureel. Bij forten en andere elementen, en ook bij gebieden en routes. Ook andere manieren van samenwerken, kennis verwerven/delen en het smeden van gebiedsgerichte allianties komen hierbij aan de orde. Het succesvol zijn van deze methodiek hangt samen met een actief onderhouden intern en extern netwerk en een pro-actieve en samenbindende werkwijze.

De provincie heeft daarvoor drie provinciale gebiedsmakelaars aangesteld. Zij fungeren als spin in het web bij ontwikkelings-, verbindings- en herbestemmingstrajecten. Ze denken mee en verkennen indien gewenst de mogelijkheden voor ondersteuning op gebo

uw- of gebiedsniveau. De drie gebiedsmakelaars zijn in principe voor iedereen en altijd aanspreekbaar. Om het overzichtelijk te houden, brengen we in praktijk een verdeling aan:

- Noord: De Ronde Venen en Stichtse Vecht
- Midden: Utrecht, Bunnik en De Bilt
- Zuid: Houten, Nieuwegein en Vianen

De gebiedsmakelaars vervullen intern en extern een rol:

- *Extern*
  - Inspringen op actuele situaties en vraaggericht maatwerk leveren, bijvoorbeeld met inzet van procesmanagers en experts (uit het Linie Expert Team), waar mogelijk op basis van co-financiering.
  - Faciliteren van inzet van provinciale expertise, bijvoorbeeld over RO, natuur of cultuurhistorie. De link met het liniebrede traject zoeken wij op waar nodig en handig.
  - Faciliteren van inzet van financiële ondersteuning waar nodig.
- *Intern*
  - Waar nodig werken aan verdere verbetering van de interne afstemming. Onder meer om meer integraal en kansgericht te werken of om tijdig (op projectniveau) mee te denken (bijvoorbeeld over NNN, Unesco-waarden, cultuur en erfgoed - cultuurpacten).

In de aandachtsgebieden (op dit moment: Stelling van Amsterdam in De Ronde Venen, Noorderpark/Ruigenhoek, Amelisweerd/Rijnauwen/Vechten, Laagraven, Honswijk/Everdingen) is de rolinvulling meer actief aanjagend dan elders. Dit is terug te lezen in paragraaf 3.4.

GEBIEDSMAKELAAR NOORD
De Ronde Venen en Stichtse Vecht
Erik van Tooren
GEBIEDSMAKELAAR MIDDEN
Utrecht, Bunnik en De Bilt
Nicoline Hanny
GEBIEDSMAKELAAR ZUID
Houten, Nieuwegein, Vianen en Wijk bij Duurstede
Stephanie van Schaik
PROVINCIE UTRECHT
DE PROVINCIE UTRECHT IN HET VELD
Wat doet de gebiedsmakelaar?
Inzet expertise: bijvoorbeeld via expert team over financieel innovatieve constructies, bouwkunde, energie, natuur en procesondersteuning
Aanjager: complexe processen vlot trekken, waar nodig met de inzet van financiële prikkels
Kennisnetwerker: organiseren van kennisontwikkeling en kennisdeling
Verbinder: verbindingen leggen met lopende (provinciale) trajecten, interne afstemming
Afmaker: zorg dragen voor efficiëntie en borging
De gebiedsmakelaars zien binnen de aandachtsgebieden een pro-actieve rol voor zichzelf weggelegd

3.3.2 Verankering in beleid

De ruimtelijke bescherming vormt een essentiële voorwaarde voor de instandhouding van NHW & SvA, zie ook het gebiedsgericht aandachtspunt Bescherming. De provincie pakt hier haar rol in op verschillende manieren:

- *Provinciale kaders op orde*
  De provincie Utrecht werkt aan een ruimtelijke verordening waarin de Unesco-waarden van NHW & SvA zijn geborgd. Ruimtelijke verordeningen van alle betrokken provincies moeten de waarden van te beschermen gebieden en structuren volgens dezelfde principes en op dezelfde wijze beschrijven. Hierbij is aandacht nodig voor de bufferzone die NHW & SvA moet afschermen en die moet voldoen aan de eisen die UNESCO stelt.
- *Gemeentelijke kaders op orde*
  De provincie Utrecht voorziet gemeenten van handvatten om NHW & SvA op te nemen in bestemmingsplannen en beleid. In samenspraak met gemeenten worden er voorbeeldregels opgesteld voor bestemmingsplannen en toekomstige omgevingsplannen. Ook kan worden meegedacht bij de planologische procedures die doorlopen moeten worden voordat daadwerkelijk gebruik op forten mogelijk is (bijvoorbeeld verkenningen voor meer flexibel bestemmen en dergelijke).
- *Kennis delen in concrete gebiedsontwikkelingen*
  De provincie brengt vroegtijdig kennis in over NHW & SvA in concrete gebiedsontwikkelingen, zoals de A12/A27-zone.

3.3.3 Kennisoverdracht

Kennisdeling met al onze netwerkpartners vinden wij essentieel voor het behalen van de provinciale ambities. In gezamenlijkheid bouwt de provincie er aan om kennis en ervaringen te verzamelen, te ontwikkelen en te delen. Dit gebeurt in ieder geval via de contacten van het gebiedsmakelaars en het Linie Expert Team. Wij willen één loket vormen voor alle provinciale thema's verbonden aan NHW & SvA, zoals natuur, bereikbaarheid, planologie/RO, cultuur en energie. Kennisdeling kan gebiedsgericht, projectgericht of op onderwerp (liniebreed). Experimenten zijn zeker mogelijk, bijvoorbeeld ook door de samenwerking te zoeken met onderwijsinstellingen. Afhankelijk van het beoogde doel delen wij kennis op een interactieve wijze of verspreiden wij kennis breed via verschillende (digitale) media, onder meer door middel van:

- Netwerkbijeenkomsten/expertmeetings,
- Individuele gesprekken met andere ketenpartijen en belanghebbenden,
- (Digitale) verspreidingsmedia.

3.3.4 Linie Expert Team (LET)

De provincie heeft een Linie Expert Team (LET) opgericht. Een multidisciplinaire en vernieuwende denktank die aan het werk gaat met casussen uit de praktijk. Het kan hierbij gaan om fortontwikkelingen, recreatieve verbindingen en bredere gebiedsontwikkelingen. Het Linie Expert Team helpt om processen op gang te krijgen of te versnellen. Ook kan het een proces mogelijk met een nieuwe invalshoek vlot trekken. Denk aan hulp bij het voortraject van processtappen. Of juridisch en financieel advies om te beoordelen of er een sluitende business case te maken is. Inzet van expertise kan ook gewenst zijn op het gebied van bouw, cultuurhistorie, natuur, en energie. De provincie kan dan ondersteuning bieden met een op de vraag samengesteld Linie Expert Team. Het Linie Expert Team functioneert als een netwerk en draagt bij aan het vergaren, delen en borgen van kennis. De opzet van het Linie Expert Team is vergelijkbaar met het FINC (Expertisenetwerk Financieel Innovatieve Constructies) vanuit het provinciaal programma Wonen en Binnenstedelijke Ontwikkeling. De ervaringen daarmee zijn goed en deze kennis is benut bij opzet van het Linie Expert Team NHW & SvA.

3.3.5 Financiële bijdrage

De hiervoor beschreven instrumenten bieden stimulering van (ontwikkelings)processen. Als onderdeel van de maatwerkaanpak kan de provincie ook een financiële bijdrage leveren. Dit om te komen tot innovatie of realisatie van een complex project. Daarvoor is aan het Utrechtse programma NHW & SvA een uitvoeringsverordening gekoppeld die door de vorm en opzet past bij deze aanpak. Financiële ondersteuning kan op verschillende manieren, denk aan een rentekorting, garantstelling, een eenmalige

financiële bijdrage of een storting in een door de provincie Utrecht of door derden op te richten fonds. Uitwerking van de verschillende instrumenten volgt in deze programmaperiode.

3.3.6 Liniebrede programma

De vier provincies waarin de NHW & SvA hoofdzakelijk ligt (Noord-Holland, Gelderland, Noord-Brabant en Utrecht) hebben de verantwoordelijkheid voor het programma van het Rijk overgenomen. Dit Liniebrede programma is ook één van manieren waarop wij als provincie Utrecht aan onze NHW & SvA-doelen kunnen werken. Het accent van het Liniebrede programma ligt op:

- *Unesco-nominatie (nominatiedossier en managementplan)*
  Belangrijke werkzaamheden hierbij zijn de begrenzing van de site en de benodigde bufferzone. Ook het kwaliteitsteam kan inspelen op de nieuwe fase van de NHW, waarbij het accent ligt op benutting van de linie.
- *Opzetten siteholderschap*
  Het gaat hierbij onder andere over de manier van samenwerken, men kiest voor één siteholder voor het gecombineerde erfgoed NHW & SvA.
- *Beleid en coördinatie (inclusief beleidscommunicatie)*
  Een brede communicatieaanpak gericht op bestuurlijk draagvlak en allerlei andere facetten om de NHW-communicatieboodschap goed uit te dragen.
- *Marketing en benutting (publiekscommunicatie/SLO-activiteiten)*
  SLO doet een belangrijk deel van de activiteiten op het gebied van marketing en benutting. Denk aan activiteiten die zich richten op ondernemerschap/rendabel economisch gebruik, maatschappelijk draagvlak/publiekscommunicatie en het faciliteren in het netwerk van partners.
- *Kennis en educatie*
  Er komt een organisatiestructuur waarmee kennis en educatie worden geborgd. Denk aan militaire/waterbouwkundige/watermanagementkennis en marketing/ondernemerskennis over beheer, onderhoud en herbestemming.

Voor meer informatie over het Liniebrede traject verwijzen wij ook naar het Managementplan. Dit plan is vereist voor ieder Werelderfgoed en wordt gelijktijdig opgesteld met het nominatiedossier. De precieze taakverdeling tussen het Liniebrede programma en het Utrechtse programma NHW & SvA krijgt in 2016 verdere uitwerking.

3.4 Aandachtsgebieden

Naast de vraaggestuurde ondersteuning op projectniveau, kiezen wij als provincie ervoor om in een aantal ‘aandachtgebieden’ onze krachten te bundelen en pro-actief een aanjagende rol op te pakken. Dit in overleg met onze partners in het veld. Wij zijn als provincie ondersteunend aan de partijen in het gebied.

Deze aandachtsgebieden hebben een strategische en kansrijke integrale opgave, zijn belangrijk voor de Linie in zijn totaliteit en vormen een essentiële schakel voor de linie. Andere uitgangspunten zijn:

- De opgave in het gebied raakt aan meerdere provinciale beleidsdoelen,
- De NHW & SvA zijn een beeldbepalend en/of verbindend element in deze gebieden,
- Het zijn qua potentie interessant gebieden voor (private) partners en er zit energie in het gebied,
- Er zit urgentie op de uitvoering of voortgang in processtappen,
- Er zijn meerdere partijen bij betrokken.

De hier genoemde lijst van aandachtsgebieden is dynamisch. Afhankelijk van de ontwikkelingen in de praktijk kan de programmamanager in overleg met onze partners de gekozen aandachtsgebieden gedurende de looptijd van het programma wijzigen, als dat wenselijk of nodig is.

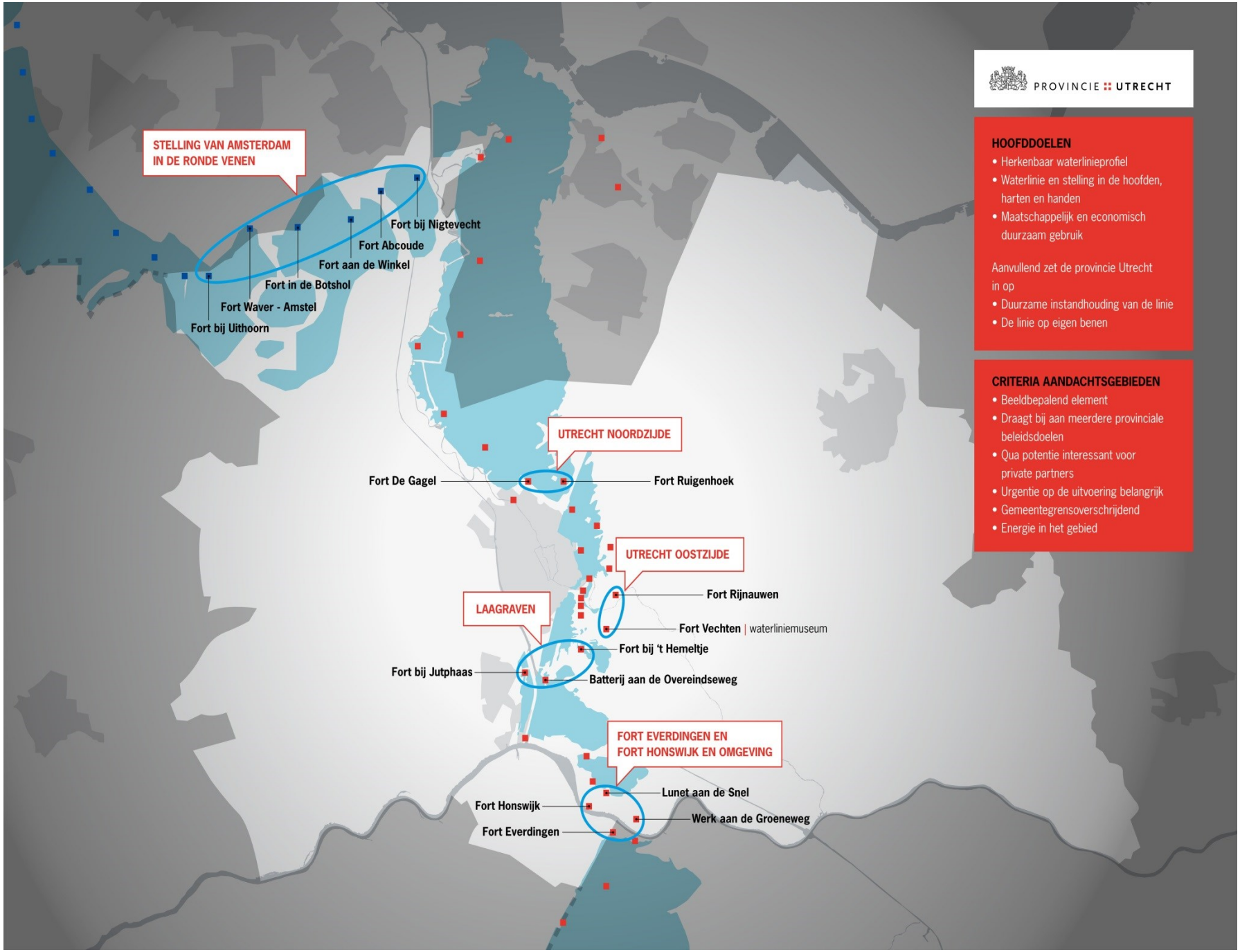
PROVINCIE :: UTRECHT
HOOFDDOELEN
• Herkenbaar waterlinieprofiel
• Waterlinie en stelling in de hoofden, harten en handen
• Maatschappelijk en economisch duurzaam gebruik
Aanvullend zet de provincie Utrecht in op
• Duurzame instandhouding van de linie
• De linie op eigen benen
CRITERIA AANDACHTSGEBIEDEN
• Beeldbepalend element
• Draagt bij aan meerdere provinciale beleidsdoelen
• Qua potentie interessant voor private partners
• Urgentie op de uitvoering belangrijk
• Gemeentegrensoverschrijdend
• Energie in het gebied
STELLING VAN AMSTERDAM IN DE RONDE VENEN
Fort bij Nigtevecht
Fort Abcoude
Fort aan de Winkel
Fort in de Botshol
Fort Waver - Amstel
Fort bij Uithoorn
UTRECHT NOORDZIJDE
Fort De Gagel
Fort Ruigenhoek
UTRECHT OOSTZIJDE
Fort Rijnauwen
Fort Vechten | waterliniemuseum
LAAGRAVEN
Fort bij 't Hemeltje
Fort bij Jutphaas
Batterij aan de Overeindseweg
FORT EVERDINGEN EN FORT HONSWIJK EN OMGEVING
Lunet aan de Snel
Fort Honswijk
Werk aan de Groeneweg
Fort Everdingen

De aandachtsgebieden waar de provincie samen met haar partners in 2016 aan gaat werken, zijn:

- *Stelling van Amsterdam in De Ronde Venen*
  Het gebied kenmerkt zich door grote dynamiek in ontwikkelingen en is belangrijk als schakel naar de stad Amsterdam en schakel met de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Er zijn zes forten waarvan er vijf in ontwikkeling zijn of op weg naar ondernemerschap. De gemeente heeft een aanpak vastgesteld op basis van drie sporen: opzetten van een netwerk met het veld dat zorgt voor het uitvoeren van gezamenlijke ambities, verbreden van ruimtelijk kader van de forten, stimuleren van activiteiten aan de waterlinie (samen met Stichting Liniebreed Ondernemen).
- *Noorderpark/Ruigenhoek*
  Op de rand van Utrecht en De Bilt ligt een gebied waar volop ontwikkelingen plaats vinden in infrastructuur (Noordelijke Ring Utrecht), water, nieuwe natuur en recreatie (Recreatie om de Stad RodS). Vraag is hoe deze ontwikkelingen, ook van twee forten (De Gagel en Ruigenhoek) en NHW-landschap, zo goed mogelijk in samenhang (gedeelde identiteit) met elkaar ontwikkeld kunnen worden met alle belanghebbenden. Zodat het gebied ook beter herkenbaar en beleefbaar wordt, meer bezoekers trekt en beter benut wordt. Dit gebied is ook casus in het Innovatieprogramma Fysieke Leefomgeving (IFL, opgave 8 Groengebieden beter benutten), dat loopt van 2016 tot en met 2019[9].
- *Amelisweerd/Rijnauwen/Vechten*
  Dit is een hoogdynamisch gebied gelegen op de rand van Utrecht (Utrecht Science Park), Bunnik en Houten met een groot recreatief en toeristisch potentieel. Het gebied kent veel partijen en veel ontwikkelingen, waaronder landgoed- en infrastructurele ontwikkelingen. Belangrijk is de verbinding naar Fort bij Vechten/Waterliniemuseum. Andere ontwikkelopgaven op NHW-gebied zijn fort Rijnauwen en elementen als het bunkerpad en de tankgracht. Het gebied wordt breed opgepakt als het project 'Amelisweerd-Rijnauwen-Vechten' in het Integraal Gebiedsontwikkelingsprogramma (IGP) van de provincie Utrecht[10].
- *Laagraven*
  Dit groene gebied tussen de stedelijk zones van Houten, Nieuwegein en Utrecht heeft volop potentie. Kansen voor een kwalitatief hoogwaardig gebied, met versterking van cultuurhistorische (NHW-forten en -gebieden) en landschappelijke elementen, en ruimte voor onder andere recreatie, natuur, cultuur.
- *Honswijk en Everdingen*
  Midden in het rivierengebied, tussen Culemborg en Nieuwegein, liggen twee oude forten aan de Lek: Fort Honswijk en Fort Everdingen. Zij sloten samen de doorgang van de rivier de Lek en zijn hoge dijken af. Fort Honswijk is een belangrijk element/landschap voor de UNESCO-nominatie en vormt een prachtige samenhang met fort Everdingen. Het recreatieve concept op/rondom het Eiland van Schalkwijk kan verder uitgebouwd worden. Fort Everdingen is gekocht door de speciaalbierbrouwerij Duits & Lauret, fort Honswijk krijgt in de nabije toekomst eveneens een nieuwe bestemming. De Lekdijk wordt hier de komende jaren versterkt.

Meekoppelen met versterking noordelijke Lekdijken

Binnen het aandachtsgebied Honswijk – Everdingen maakt de Noordelijke Lekdijk onderdeel uit van de NHW. In de komende jaren gaat hier in het kader van het Hoogwaterbeschermingsprogramma een versterking van de noordelijke Lekdijken plaatsvinden door Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden. Die dijkversterking beperkt zich niet alleen tot de directe omgeving van fort Honswijk, maar is voorzien over het hele traject van Werk aan de Groeneweg tot Vreeswijk. Uit het kwaliteitskader en de verkennende onderzoeken voor de dijkversterking blijkt dat er duidelijk meerwaarde is in het verbinden van de dijkversterkingsopgave met die van de NHW en daarnaast ook met de versterking van natuur, recreatie en ontsluiting in het gebied. De komende tijd willen we nader verkennen waar in het aandachstgebied Honswijk – Everdingen kansen voor synergie tussen de dijkversterking, de NHW & SvA, natuur en recreatie zijn en tot afspraken komen over het verzilveren van deze kansen.

[9] Dit programma wil een impuls geven aan actuele maatschappelijke opgaven. Het richt zich daarbij op het inzetten van de vernieuwing die noodzakelijk is om optimaal te blijven functioneren in het fysieke domein in een netwerksamenleving en onder de Omgevingswet.
De participatieve aanpak die ingezet gaat worden in het Noorderpark/Ruigenhoek kan de eerste zijn in een reeks om te komen tot meer samenhang en meer kwaliteit in de groengebieden rond Utrecht (Ringpark), als follow-up en aanvulling op het beleid van Recreatie om de Stad.
[10] In de provincie Utrecht is een aantal gebiedsontwikkelingsgebieden met een grote dynamiek en complexiteit en veel verschillende belangen. Het doel van het Integraal Gebiedsontwikkelingsprogramma is een gebundelde inzet van middelen om gebiedsontwikkelingen te realiseren waarin meerdere grote provinciale beleidsdoelen (zoals woningbouw, kantoren, recreatie, natuur) bij elkaar komen.

Militair werelderfgoed (gebouw en gebied) van de NHW & SvA verbinden, versterken en verzelfstandigen
Strategische doelen
Herkenbaar waterlinieprofiel
Waterlinie en Stelling in de hoofden, harten en handen
Maatschappelijk en economisch duurzaam gebruik
Doelen uit de Cultuurnota
NHW/SvA worden goed beheerd
PU + Gemeenten hebben gezamenlijk kader voor bescherming NHW/SvA
Amelisweerd/Rhijnauwen/Vechten is beter ontsloten en ingericht en de cultuurhistorische waarde van het gebied is bekend bij bewoners en bezoekers
De bekendheid van en het bezoek aan het toekomstige UNESCO Werelderfgoed van de NHW/SvA is substantieel toegenomen.
Het nominatiedossier voor plaatsing van de Nieuwe Hollandse Waterlinie op de Werelderfgoedlijst van UNESCO is in 2017 gereed
De NHW/SvA zijn in 2020 economisch en maatschappelijk rendabel en klaar om op eigen benen te staan
Gebiedsgerichte aandachtspunten
Ontwikkeling duurzaam gebruik
Bescherming
Marketing & Toerisme
Water
Recreatieve benutting
Instrumenten (gereedschapskist)
Gebiedsmakelaars en procesondersteuning
Liniebrede programma
Verankering in beleid
Kennisoverdracht
Linie Expert Team
Financiële bijdrage

4. Programmasturing

4.1 Opdrachtgever/opdrachtnemer

Bestuurlijk opdrachtgever van het Utrechtse programma NHW & SvA is de portefeuillehouder Cultuur. Ambtelijk opdrachtgever is de afdelingsmanager van de afdeling Uitvoering Fysieke Leefomgeving (UFL). De programmamanager van het Utrechts programma NHW & SvA is opdrachtnemer en naast het Utrechtse deel, ook verantwoordelijk voor de Utrechtse inbreng in het Liniebrede traject. Daarbij wordt nauw samengewerkt met de collega's van Cultuur & Erfgoed, Natuur & Landschap en andere domeinen die raken aan NHW & SvA. De schakelrol naar ons beleidskader van de Cultuur- en Erfgoednota wordt vervuld door de coördinator van het erfgoedcluster. De verschillende rollen die vanuit de provincie worden vervult bij NHW & SvA, van aanjager/verbinder (gebiedsmakelaar) tot kadersteller (bijvoorbeeld natuur) vragen goede afstemming en duidelijke communicatie binnen en buiten.

4.2 Provinciebreed bestuurlijk overleg en bestuurlijke ambassadeurs

Bestuurlijk overleg en ambtelijk vooroverleg twee keer per jaar
Op 6 april 2016 hebben de gezamenlijk betrokken Utrechtse bestuurders[11] bij de Utrechtse NHW & SvA besloten tot een 'regulier' bestuurlijk overleg (twee keer per jaar) gekoppeld aan een ambtelijk vooroverleg. Inzet is om dit te bevestigen in een 'Pact van Ruigenhoek'. Dit werkt de provincie samen met partijen dit najaar uit. Doel van dit bestuurlijk overleg is om op actieve wijze de resultaten in het veld te delen, te voeden en waar nodig te sturen. Naast het nemen van besluiten, is ruimte voor verdieping per aandachtspunt. Dit vullen wij in met een door de provincie gefaciliteerde projectleider, waarbij wij de mogelijkheden onderzoek van een samenspel met een bestuurlijk ambassadeur. Voor een aantal gebiedsgerichte aandachtspunten[12] zijn bestuurlijke ambassadeurs opgestaan (zie verderop in de tekst). Zij delen hun resultaten en ervaringen hierover in dit bestuurlijk overleg. Voorzitter van dit bestuurlijk overleg is in het eerste jaar de betrokken gedeputeerde van de provincie Utrecht. Voorstel is om het voorzitterschap per jaar te rouleren.

Onderwerpen voor op de agenda kunnen zijn:
- informeren over ontwikkelingen Liniebreed (managementplan) en UNESCO-nominatie,
- komen tot een gezamenlijk (provinciebreed) ambitiekader en kwaliteitsbeeld,
- delen uitkomsten monitoring en waar nodig bijsturing,
- delen inzet en resultaten gebiedsgerichte aandachtspunten,
- uitwisseling van kennis en ervaring in het veld.

Afhankelijk van het onderwerp kunnen experts, ondernemers, inspirators of ervaringsdeskundigen uitgenodigd worden. Daarnaast blijft er de mogelijkheid om op project- of gebiedsniveau een stuurgroep in te richten als bestuurlijk platform.

Bewust kennis bundelen omdat het van waarde is voor hele linie
Samen met onze partners spraken wij het in het bestuurlijke overleg op 6 april over de gebiedsgerichte aandachtspunten en het concept van 'bestuurlijke ambassadeurs'. Bij de gezamenlijk gekozen gebiedsgerichte aandachtspunten in het Utrechtse programma NHW & SvA (ontwikkeling duurzaam gebruik, recreatieve benutting, marketing & toerisme, bescherming, water) willen partijen zorgen voor verdieping en verbinding van praktijkgerichte kennis en ervaring. Partijen willen hierbij bewust kennis bundelen op deze onderwerpen omdat ze van waarde zijn voor de hele linie.
Door de provincie gefaciliteerde projectleiders kunnen per aandachtspunt de opzet verder uitwerken en neerzetten. Voorliggend idee is om aan elk van deze projectleiders (per aandachtspunt) een bestuurlijke

[11] Gemeenten De Ronde Venen, Stichtse Vecht, Utrecht, De Bilt, Bunnik, Nieuwegein, Houten, Wijk bij Duurstede, Vianen, Rijkswaterstaat, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden, Waterschap Amstel Gooi en Vecht, provincie Utrecht.
[12] Ontwikkeling duurzaam gebruik, recreatieve benutting, marketing & toerisme, bescherming, water.

ambassadeur te koppelen. De rol van de ambassadeur is daarbij vooral verbindend en inspirerend. Met behulp van de bestuurlijke ambassadeurs kunnen partijen 'smoel' geven aan het gebiedsgericht aandachtspunt. Overigens kan de inzet en het resultaat per gebiedsgericht aandachtspunt verschillen. Dit is afhankelijk van het onderwerp en bijvoorbeeld ook van de wensen van ambassadeur en de door de provincie gefaciliteerde projectleider. In principe koppelt de bestuurlijk ambassadeur zich voor minstens één jaar aan een gebiedsgericht aandachtspunt. Samen met onze partners willen wij deze werkwijze met het bestuurlijk ambassadeurschap de komende maanden verder vorm geven. Mocht het niet haalbaar zijn op de hiervoor geschetste wijze, dan zoeken wij gezamenlijk naar een andere systematiek. De werkwijze en voortgang monitoren wij jaarlijks, hier intern, in individuele gesprekken met de partijen en in het bestuurlijk overleg.

Schets van de werkwijze bestuurlijk ambassadeur en projectleider
De betrokken bestuurlijke ambassadeur kan de volgende rollen oppakken:

- Inspirator en aanjager op het gebiedsgericht aandachtspunt
  Ambassadeurs kunnen bij allerlei gelegenheden optreden en in gesprek gaan met collega-bestuurders, overheden, ondernemers, waterschappen, natuurbeheerorganisaties en andere partijen die betrokken zijn bij het werk van de NHW & SvA. En juist ook met 'de gewone burgers' om hen te stimuleren te genieten van of bij te dragen aan de NHW & SvA in het algemeen en hun specifieke gebiedsgericht aandachtspunt in het bijzonder. Er wordt hierbij verwacht dat de ambassadeur dit zelf actief oppakt (in overleg met de door de provincie gefaciliteerde projectleider) en ook de partners kunnen –in overleg- de ambassadeur vragen om op te staan op bepaalde momenten.
- Aanspreekpunt voor het gebiedsgericht aandachtspunt
  Samen met de door de provincie gefaciliteerde projectleider is de ambassadeur aanspreekpunt voor alle partijen in het veld die meer over het gebiedsgericht aandachtspunt willen weten. Samen bewaken ambassadeur en projectleider de representativiteit van alle activiteiten en inzet op het gebiedsgericht aandachtspunt binnen NHW & SvA.
- 'Meedenkend voorman' voor het gebiedsgericht aandachtspunt
  Ook is de ambassadeurs een persoon die inhoudelijk en constructief meedenkt over de visie en aanpak van het gebiedsgericht aandachtspunt met de door de provincie gefaciliteerde projectleider. Deze projectleider werkt dit vervolgens – in gesprek met elkaar- uit tot een kernboodschap voor en kennisdeling over het gebiedsgericht aandachtspunt, een visie, inzet van het gebiedsgericht aandachtspunt bij/in activiteiten en projecten. Ambassadeur en de door de provincie gefaciliteerde projectleider vormen hierbij een hecht team. Ambtelijke samenwerking tussen provincie en de organisatie van de bestuurder is hierbij vanzelfsprekend.

4.3 Programmateam

Programmamanagement
Het Utrechtse programmateam NHW & SvA wordt aangestuurd door een programmamanager in teamverband met een ondersteunend programmamanager (rechterhand). De programmamanager heeft daarnaast zitting in het Linieteam en coördineert de Utrechtse inbreng in het Liniebrede programma. Een programmasecretaris en programmamedewerkers (financieel, communicatie) werken mee aan de dagelijkse sturing van het Utrechtse programma.

Gebiedsmakelaars en projectleiders voor locatieontwikkeling
Daarnaast fungeren de drie provinciale gebiedsmakelaars als spin in het web, binnen en buiten de organisatie. Zij zijn eerder in dit programmaplan geïntroduceerd en kunnen ondersteunen bij het verbinden, versterken en verzelfstandigen van gebieden en gebouwen. Zij vormen samen met de andere projectleiders een hecht team en zorgen voor interne en externe afstemming. De gebiedsmakelaars ondersteunen onze partners in het veld bij projecten en processen waar dat nodig en mogelijk is. Als er specifieke of meer tijd vragende provinciale inzet gevraagd is bij deze trajecten, kan er – naast de gebiedsmakelaar- ook een projectleider worden ingezet. Deze projectleider werkt, in samenspraak met de gebiedsmakelaars, aan de voorliggende opgave. Ook afhandeling van 'oude subsidies', of het uitvoeren

van projecten die voortkomen uit subsidies (bijvoorbeeld VER-gelden[13]) kunnen bij hen worden belegd. Als de projectleider voor meerdere partijen werkzaamheden doet, zetten wij erop in dat deze partijen co-financieren voor de inzet van een dergelijke projectleider.

Door de provincie gefaciliteerde gebiedsgericht aandachtspunt-projectleider
De verschillende genoemde gebiedsgerichte aandachtspunten hebben elk een door de provincie gefaciliteerde gebiedsgericht aandachtspunt-projectleider. Zij staan aan de lat voor visie- en netwerkvorming, kennisontwikkeling en –deling rondom deze gebiedsgerichte aandachtspunten. Ook kan de provincie in samenspraak met haar partners projecten opzetten om voortgang te boeken op deze gebiedsgerichte aandachtspunten. Invulling kan gebeuren in samenspraak met de bestuurlijke ambassadeurs op de verschillende gebiedsgerichte aandachtspunten. Zie ook de vorige paragraaf.

Instrumenten-projectleiders
Ook verschillende instrumenten hebben een eigen provinciale projectleider. Bijvoorbeeld het financieel instrumentarium-verordening en het Linie Expert Team. Doordat deze personen bij alle trajecten betrokken zijn, kan de projectleider een brug vormen van de specifieke casus naar meer algemene ´geleerde lessen´ voor de aanpak op andere plekken of het maatschappelijk vraagstuk als geheel. Hiermee borgen we het lerend vermogen.

Afstemming andere provinciale programma's en projecten
Het Utrechtse programma NHW & SvA gaat over gebieds- en gebouwontwikkeling in vaak landelijk en soms stedelijk gebied. Werkvelden waar de provincie vanuit veel meer hoeken aan werkt. Wij verbinden het Utrechtse programma NHW & SvA daarom waar nodig en nuttig niet alleen beleidsmatig, maar ook in de uitvoering, met andere provinciale programma's en projecten zoals het NNN, AVP, BO, IGP, IFL, Actieplan Fiets, Recreatie om de Stad, Actieplan Recreatie en Toerisme, Cultuurpacten. De gebiedsmakelaars en projectleiders vervullen hierbij een verbindende rol, binnen de organisatie en naar buiten.

[13] Visie Erfgoed en Ruimte-projecten, beleidsnota van het Rijk.

5. Programmabeheer

5.1 Financieel kader

Beschikbaar budget en co-financiering
Voor de periode 2015-2019 is er maximaal € 13,5 miljoen beschikbaar voor het Utrechts deel van de NHW en SvA, maximaal circa € 3.375.000,- per jaar. Hiervan is direct € 4 miljoen beschikbaar gekomen in 2015. De overige middelen spaart de provincie in de periode 2016-2019 bij elkaar, doordat een deel van de toekomstige positieve rekeningresultaten ten gunste van dit programma bestemd wordt. Daarnaast is er structureel € 0,5 miljoen beschikbaar gesteld voor de interprovinciale samenwerking van de provincie Utrecht (Liniebreed programma / UNESCO-nominatie).

Bij alle inzet kijken we of de provinciale inzet in verhouding is tot de provinciale ambities en de bijdragen van anderen. Omdat we uitgaan van maatwerk, stellen we hier vooraf geen standaardeisen aan. In de jaarlijkse evaluatie lichten we dit toe.

Flexibel werken met een programmareserve
Omdat wij willen inspringen op recente (markt)ontwikkelingen in de gebieden kan het zo zijn dat het zwaartepunt van activiteiten meer in het ene jaar ligt dan in het andere. Het kan bijvoorbeeld mogelijk zijn dat er in 2017 € 5 miljoen wordt uitgegeven, terwijl er in 2018 maar € 2 miljoen wordt besteed (of andersom). Vanwege het onvoorspelbare karakter van het programma wordt voorgesteld om dit via een programmareserve vorm te geven.

Flexibel werken met een uitvoeringsverordening
Het programma werkt met een uitvoeringsverordening die flexibiliteit biedt voor onze nieuwe manier van werken. In verband met het spaarsysteem is in deze verordening op dit moment € 6,5 miljoen euro opgenomen. Gedeputeerde Staten kunnen op een later tijdstip besluiten het budget, binnen de gestelde ambities in de Cultuurnota en het Utrechts programma, te verhogen.

Wij verwachten het programmageld te besteden met een verhouding van 20% voor procesondersteuning en Linie Expert Team en 80% voor financiële ondersteuning in verschillende vormen. Voorbeelden zijn een garantstelling (zodat een partij een geldlening kan krijgen), het afdekken van een onrendabele top in de exploitatie om tot een duurzame sluitende business case te kunnen komen of de (voor)financiering van onderzoek, juridische en vergunningtechnische processen in de aanloop naar realisering (kosten gaan voor de baten uit).

5.2 Communicatie

Al onze communicatievormen ´ademen´ onze nieuwe rolinvulling en aanpak samen met partners. De provincie wil in partnerschap met haar netwerkpartijen samenwerken. Bewustzijn van onze partners en hun belangen is daarbij een belangrijk punt. Alle partijen samen zijn in verbinding om te werken aan het versterken, verbinden en verzelfstandigen van de NHW & SvA. In het programma communiceren we op drie verschillende manieren:

- Liniebrede communicatie,
- Communicatie over uitvoeringsprojecten,
- Communicatie over het programma zelf.

Liniebrede communicatie
Hierbij gaat het over communicatie over het Utrechtse deel van de NHW & SvA, gezien vanuit het geheel van de linie. We haken hierbij zoveel mogelijk aan bij liniebrede communicatiemiddelen en momenten. Het programma werkt daarbij nauw samen met de communicatieadviseurs van het Linieteam, de UNESCO projectgroep, de drie andere betrokken provincies, SLO, programmabureau van de Stelling van Amsterdam en overige gebiedspartners. Op dit moment loopt bijvoorbeeld een project om het gezamenlijke

verhaal van de NHW & SvA te vormen. Partijen werken toe naar een modulair systeem, een soort toolkit. Hieruit kan iedereen bouwstenen halen om het gezamenlijke verhaal mee te nemen in het eigen verhaal.

Communicatie over uitvoeringsprojecten
In de uitvoeringsprojecten zijn veel partijen op verschillende wijzen met elkaar verbonden. Als provincie participeren we daarin. De provincie is hierbij open en transparant over haar werkprocessen en belangen. Gedurende de uitvoering van het project maken de betrokken partijen –waaronder de provincie- afspraken over de wijze en frequentie van communiceren. Het markeren van mijlpalen en resultaten is daarbij een leidraad. De provincie is zich daarbij bewust van de verschillende communicatiedoelgroepen en daarmee de verschillende communicatieboodschappen en – vormen. De gebiedsmakelaars hebben bij dit omgevingsgericht communiceren een belangrijke rol en dragen dit uit.

Communicatie over het programma zelf
Over het Utrechts programma zelf communiceert de provincie in hoofdlijnen. Het gaat daarbij over onze ambities en gebiedsgerichte aandachtspunten en de nieuwe aanpak waarmee de provincie - gezamenlijk met partners- hieraan uitvoering geeft. We benadrukken in onze communicatie de gezamenlijke verantwoordelijkheid en belangen voor de NHW & SvA. We doen dit intern en extern, bijvoorbeeld ook bij passende evenementen als een Landschapscafé of een platform Get Connected van Economic Board Utrecht (EBU).

5.3 Planning, resultaten en monitoring

Planning
De nieuwe werkwijze uit ons Utrechtse programma is in praktijk in 2015 al in werking gesteld. Denk aan de inzet van gebiedsmakelaars en pilot-trajecten met het Linie Expert Team. In 2016 gaan we verder met de aanpak in de hele provincie op afroep en aanjagend in de vijf genoemde aandachtsgebieden. De inzet van de verschillende instrumenten kan geïntensiveerd worden.

Het Utrechtse programma NHW & SvA eindigt in 2020. De provincie sluit de fase van gebiedsontwikkeling dan af. Maar de ruimtelijke borging van de NHW & SvA en de taken verbonden aan het siteholderschap van het Werelderfgoed zijn structureel. De NHW & SvA blijft zo een wezenlijk onderdeel van de provinciale kerntaak cultureel erfgoed.

Resultaten
In de Cultuurnota 2016-2019 zijn ook voor de NHW & SvA meetpunten opgenomen. Deze meetpunten geven de ambitie van de provincie weer. Juist door ons gaandeweg en na afloop van deze beleidsperiode te verantwoorden aan de hand van deze meetpunten, krijgen we meer grip op de effectiviteit van ons cultuur- en erfgoedbeleid, ook specifiek voor NHW & SvA. Onze nieuwe en organische manier van werken vraagt immers ook om een andere manier van aansturen en monitoren.

Evaluatie
Het cultuur- en erfgoed beleid levert jaarlijks een evaluatie aan die ter informatie aan Provinciale Staten wordt aangeboden. In deze evaluatie staan ook de resultaten van het Utrechtse programma NHW & SvA. In de evaluatie is een financiële verantwoording en een verantwoording per doel/meetpunt opgenomen. Afhankelijk van de resultaten kan – binnen het kader van de hoofddoelen- jaarlijks bijsturing plaatsvinden door de programmamanager. Bij het Utrechtse programma NHW & SvA kan het daarbij bijvoorbeeld gaan over de gekozen aandachtsgebieden, gebiedsgerichte aandachtspunten of gebruikte instrumenten. Jaarlijks wordt gerapporteerd over de stand van zaken en eind 2018 volgt een (tussen)evaluatie. Op deze manier worden ook de Provinciale Staten jaarlijks meegenomen in de ontwikkelingen in het veld en in het programma.

Meetpunten uit de Cultuurnota 2016-2020
Minstens 5 adviezen in 2019 door Linie Expert Team
Managementplan NHW/SvA vastgesteld in 2017
Nominatiedossier Unesco NHW in 2017 gereed **Aanwijzing NHW werelderfgoed gereed**
In 2019 is minstens 80% van de forten (gedeeltelijk) in gebruik
Multipliereffect provinciale investeringen is minimaal 2,5
NHW/SVA in 2019 begrensd en beschermd in omgevingsvisie en verordening
In 2019 zijn min 5 integrale gebiedsopgaven samen met partners in gang gezet
SLO bedrijfsmatig gezond en in 2017 financieel onafhankelijk (wat betreft exploitatiekosten) van de provincies
Vanuit/in overleg met IGP: opgaven geïnventariseerd in 2016
Vanuit/in overleg met IGP: MOA maakt het verhaal van Amelisweerd e.o. op een vernieuwende manier zichtbaar en beleefbaar door kunst en erfgoed te combineren.

Monitoring
De monitoring van het Utrechtse programma NHW & SvA zetten wij in fases op. De huidige staat van onderhoud van de objecten, veelal rijksmonumenten, is opgenomen in de monumentenmonitor. Sinds 2014 is er jaarlijks een meting waarmee we de meerwaarde van de provinciale inzet bijhouden.
De provincies Noord-Holland, Gelderland, Noord-Brabant en Utrecht ontwikkelen en voeren gezamenlijk een monitor uit voor bescherming, beheer en publieksbekendheid. De monitoringscriteria komen in het managementplan dat onderdeel uitmaakt van het nominatiedossier voor UNESCO. Om aan te tonen dat de Outstanding Universal Value van de NHW en SvA geborgd zijn, is monitoring noodzakelijk en verplicht. Het nominatiedossier inclusief het managementplan kent een apart besluitvormingsproces en wordt volgens planning in de eerste helft van 2017 bij alle vier de provincies ter vaststelling aangeboden.

5.4 Risico's en maatregelen

Flexibel maatwerk en andere partijen
Het Utrechtse programma NHW & SvA is een flexibel programma dat maatwerk gaat leveren aan en met ons netwerk. Dat betekent ook dat de resultaten veelal afhankelijk zijn van andere partijen dan wijzelf als provincie. In de binnenstedelijke gebiedsontwikkeling is dat inmiddels een vertrouwde rol voor de provincie. Ook bij de NHW & SvA gaat dit zich nu meer voordoen dan voorheen. Dit laten wij goed monitoren zodat de programmamanager tijdig kan bijsturen indien nodig.

Werelderfgoed-nominatie
Een ander risico is de Werelderfgoed-nominatie. Ondanks de positieve verwachtingen kan het zo zijn dat de benoeming van NHW tot werelderfgoed vertraagt of niet door gaat. Ook dit kan invloed hebben op het Utrechtse programma en vraagt aandacht.

Financiën
Maatwerk leveren, betekent ook dat er soms handelingssnelheid en doorzettingsmacht nodig is, ook op financieel vlak. Dat is een risico door de manier waarop de provincie normaliter omgaat met financiële bijdragen aan derden. De behandelingstermijn bij een subsidie is op dit moment bijvoorbeeld acht weken, en soms nog langer. Binnen de randvoorwaarden die er zijn, zoeken we de meeste flexibele werkwijzen om toch zo snel mogelijk maatwerkoplossingen te leveren. Dit vraagt veel aandacht.
Jaarlijks levert het Utrechtse programma haar bijdrage aan de evaluatie van het cultuur- en erfgoedbeleid. Hierin komen de activiteiten, resultaten en uitgaven van ons programma aan de orde. Dit biedt bijvoorbeeld handvatten voor het mogelijk bijstellen van onze aandachtsgebieden of onze activiteiten, vooral ook in overleg met onze partners buiten.

Bijlage 1. Kernkwaliteiten

Strategisch Landschap
Met de hoofdverdedigingslijn markeert de NHW de overgang van hoog naar laag Nederland. De linie scheidde het economische en bestuurlijke hart (de Randstad) in het westen van het oosten. De natuurlijke landschappelijke opbouw vormde de basis voor de aanleg van het ingenieuze inundatiesysteem. De Inundatiewet (1896) en de Kringenwet (1853), die tot 1963 bestonden, hebben een uniek landschap achtergelaten door de ruimtelijke ontwikkelingen te sturen volgens duidelijke richtlijnen en controlemechanismen. Zo mocht in de binnenste kring van 300 meter rond een (belangrijk) verdedigingswerk alleen in hout worden gebouwd. In de middelste kring van 600 meter mocht tot 50 cm hoogte met steen worden gebouwd, daarboven moest het brandbaar materiaal zijn. In de buitenste kring, 1000 meter rond een verdedigingswerk, waren stenen bouwwerken toegestaan, maar bij oorlogsdreiging konden alle opstallen zonder meer worden geruimd. Hierdoor is de open en gesloten structuur van de verdichte ‘westzijde’ en de open ‘oostzijde’ ontstaan. Dit is nog altijd visueel herkenbaar in het landschap.

Watermanagementsysteem
Het watermanagementsysteem dat ingezet werd voor de NHW (en SvA) geeft inzicht in de evolutie van de techniek en het waterbeheer, maar ook van het (bestuurlijke) organisatievermogen en de samenwerking tussen de vele waterbeheerders. Een uiterst complex systeem zorgde voor het onder water zetten van het gebied. Dit stelsel was vooral gebaseerd op de beheersing van de verschillende waterpeilen in het gebied door middel van dijken, kaden en sluizen, die speciaal voor dit doel waren ontworpen. In de ontwikkeling van het systeem speelde de urgentie om gebieden steeds sneller te kunnen inunderen een belangrijke rol. De NHW bestaat uit een hoofdverdedigingslijn, die grotendeels gevormd wordt door dijken en kaden met daarlangs een waterloop die voor de inundatie werd gebruikt. De linie heeft op diverse locaties inundatiesluizen en accessen, die op hun beurt door forten werden beschermd.

Militaire werken
De strategisch gepositioneerde militaire werken zijn onlosmakelijk verbonden met het watermanagementsysteem en dienden ter bescherming van het inundatiesysteem en dekten de accessen. Het verdedigingssysteem van militaire werken laat meer dan 300 jaar historische ontwikkeling zien van de militaire architectuur op het gebied van vestingbouw. De tijdlijn waarlangs de werken zijn gebouwd begint in de Middeleeuwen met kastelen als het Muiderslot en Loevestein. Daarna volgen de zestiende en zeventiende eeuwse vestingsteden zoals Naarden en Gorinchem. Specifiek voor de SvA & NHW zijn de vijf bouwperioden van bakstenen forten uit de negentiende eeuw tot en met de kleinere betonnen constructies uit de twintigste eeuw. De later ontwikkelde betonnen werken uit de vorige eeuw waren bedoeld als verdiepte verdedigingswijze met voorposten en tussenstellingen met een mobiel veldleger. De militaire werken zijn alsmaar aangepast om te anticiperen op de veranderende aanvalstactieken en methoden (wapenwedloop).

Bijlage 2. Outstanding Universal Value[14]

Verantwoording van de criteria
De NHW (NHW) als uitbreiding van de SvA (SvA) is 'Cultural Site' en van 'Outstanding Universal Value' op grond van de criteria ii, iv en v (Operational Guidelines 2013, pagina 77):

- (ii) Getuige van een interactie van menselijke waarden, over een bepaalde periode of een culturele regio, op het gebied van ontwikkelingen in architectuur of technologie, kunst, stedenbouw of landschapsarchitectuur.
- (iv) Een uitstekend voorbeeld van een bepaald type gebouw, een architectonisch of technisch ensemble of landschap, die één of meerdere betekenisvolle periodes in de menselijke geschiedenis verbeeldt.
- (v) Is een uitstekend voorbeeld van de wijze waarop de mens zich heeft gevestigd, het land gebruikte of gebruik maakte van de zee. Het is representatief voor een cultuur(of culturen) en in het bijzonder wanneer deze menselijke interactie met de omgeving kwetsbaar is geworden door de onomkeerbare veranderingen.

Hieronder wordt per criterium de verantwoording voor de NHW gegeven. Hiervoor is aansluiting gezocht bij de verantwoording zoals deze in het Nominatiedossier van de SvA is opgenomen.

Criterium (ii)

- Als gaaf bewaard gebleven complex van permanente verdedigingsbouw. De 'techniek van verdediging', heeft zich in twee eeuwen ontwikkeld en vervolgens geperfectioneerd toegepast in de SvA; het inrichten van een verdedigingswerk met een gecompliceerd systeem van waterhuishouding dat zijn kracht ontleent aan onderwaterzettingen (inundaties). Bij deze vorm van verdedigingswerken is sprake van een uitzonderlijke combinatie van natuur en cultuur. Samen met de SvA is dit systeem in deze omvang uniek in de wereld en hiermee als meest uitzonderlijk te noemen. Het systeem is ontwikkeld in de NHW en is gebruikt door heel Nederland en in sommige gevallen in West Europa (zie CA).
- De NHW is tegelijk een samenhangend en levend cultuurlandschap, waar natuurlijke elementen als water en bodemgesteldheid door de mens zijn opgenomen in een zorgvuldig geconstrueerd stelsel van kunstwerken, waardoor een herkenbare structuur in het landschap is gevormd. Het is het eerste op deze schaal uitgedacht en gerealiseerd militair watermanagementsysteem, dat tot op de dag van vandaag nog aanwezig is. Nog steeds ontwikkelt het karakteristieke (militaire) polderlandschap zich ten behoeve van een continue en adequate beheersing van het watersysteem in Nederland.
- Alle onderdelen hebben een historisch-functionele, geografische en visuele relatie tot elkaar. Deze is uit de aard van het ontwerp tot in de details rationeel bepaald. De structuur van het geheel van de NHW bestaat uit herkenbaar samenhangende onderdelen die wat betreft locatie en inrichting zijn bepaald door de militaire situatie ter plaatse.
- De lengte, oppervlakte en omvang van de NHW is aanzienlijk. De hoofdweerstandslijn strekt zich uit over 85 kilometer en markeert de overgang van hoog naar laag Nederland. De linie scheidde het economische en bestuurlijke hart in het westen van het oosten om een invasie uit het oosten te weren. Sinds 1853 heeft de NHW een bepalende en directe invloed gehad op de ruimtelijke ontwikkeling van het stedelijke en landelijke gebied in de omgeving van de linie. De ontwikkeling van de linie heeft een fundamentele rol gespeeld bij de oprichting van de moderne Nederlandse Natiestaat. De macht in Nederland verschoof van decentraal naar centraal, dit maakte een ingreep van een dergelijke schaal mogelijk.
- De ruimtelijke ordening en inrichting in dit gebied is bepaald door de invloed van de bepalingen uit de Kringenwet van 1853, de Vestingwet van 1874 en de Inundatiewet van 1896. De NHW als 'strategisch landschap' vormt als het ware een extra bindend en ordenend element in bestaande het cultuurlandschap. Beide landschappen, het strategische en het bestaande cultuurlandschap grijpen hier op uitzonderlijke wijze in elkaar.
- De NHW en SvA vormen samen een deel van een continue militair verdedigingssysteem gebaseerd op de inundatie van polders. De constructie van beide linies zijn steeds verder verbeterd en geperfectioneerd.

[14] Versie 16 december 2015. Het kan zijn dat deze versie nog verder wordt aangepast.

Criterium (iv)

- Door het toevoegen van de NHW aan de SvA ontstaat een compleet beeld. De samengestelde elementen van de site zijn gemaakt in een tijdsbestek van meer dan 300 jaar en illustreren de ontwikkeling van zowel fortenbouw als militair waterbeheer. Heldere ontwerprichtlijnen en controlemechanismen vormen de basis van de NHW. De nominatie omvat versterkte steden (vestingsteden) en bakstenen militaire werken, die een voorbeeld zijn van de verschillende opeenvolgende bouwstijlen, evenals een voorbeeld van het meest geavanceerde water management systeem voor militaire doeleinden, gevormd door sluizen en dijken waar ook ter wereld.
- De verdedigingswerken uit de NHW tonen de steeds verdergaande perfectionering in de het ontwerp van de verdedigingslinie en de typologie van verdedigingswerken. Met name dit bewaard gebleven totaal overzicht van bouwfases in relatie tot de ontwikkeling van het wapentuig is uniek in de Europese architectuurgeschiedenis.
- Waterstaatkundige werken zijn karakteristiek voor het Nederlandse cultuurlandschap. De (technologische) ontwikkeling komt voort uit de civiele waterbouw. In typologisch opzicht zijn de waterstaatkundige werken voor militaire doeleinden hoogst zeldzaam en elders in de wereld op deze wijze niet voorkomend.

Criterium (v)

- De NHW en de SvA vormen een uitzonderlijke Linie in Europa. De aanleg van een dergelijke verdedigingslinie weerspiegelt ook de opkomst van het nationaal besef, zoals zich dat in het Europa van de 19de eeuw ontwikkeld heeft. Een natie kon eerst dan tot ontwikkeling komen als zij haar onafhankelijkheid en eenheid kon veiligstellen. Zij ontleent uit historisch (militair, geschiedkundig en cultuurhistorisch) hier haar intrinsieke betekenis aan.
- Dit ingenieuze watermanagementsysteem wat diende ter verdediging van het bestuurlijk en economisch hart heeft zowel betekenis voor Nederland als voor de bredere Europese context. De site illustreert het Nederlandse meesterschap van land- en waterbeheersing in de ruimste zin. De specifieke technologie van de inundatievoorzieningen in de NHW onderstreept dit. Ondanks dat de linie geen militaire betekenis meer heeft, maakt het watermanagementsysteem nog steeds deel uit van het zich steeds verder ontwikkelde Nederlandse poldersysteem.
- De NHW laat de ontwikkeling zien van het gebruik van gecontroleerde onderwaterzetting (inundatie) als verdediging. Dit is een Nederlandse innovatie die andere Europese landen later hebben overgenomen voor hun verdediging. Deze ‘extension’ maakt het overzicht van de bouwfases van de SvA & NHW als nationaal verdedigingswerk compleet.
- De symbiose tussen het militaire systeem en de het watermanagementsysteem gebaseerd op het in de Middeleeuwen ontwikkelde Nederlandse polderlandschap, vormt een uniek strategisch landschap. Dit typisch Nederlandse Landschap is een voorbeeld van de Nederlandse vernuft op het gebied van watermanagement, militaire architectuur en landschapsplanning.